Leven in het verleden
Verzamelde aforismen

J.C. Bloem

editie H.T.M. van Vliet

bron
J.C. Bloem, *Leven in het verleden. Verzamelde aforismen.* Bezorgd door H.T.M. van Vliet. Umbra, Groningen 1996

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/bloe001leve01_01/colofon.htm

Aphorismen
1952

I[#]

In het verleden, in de toekomst leven is verkeerd.[1] Goed, maar wat,[2] als het heden altijd onbewoonbaar is gebleken?

Eindnoten:

\# T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 1.
D: *Aphorismen*, p. [5].
VARIANTEN
1. verkeerd. < verkeerd?
2. wat, < wat

II[#]

Men kan de menschen verdeelen in twee soorten: zij met de philosophische en zij met de historische gezindheid. Men kan ook zeggen: ideologen en realisten, en zelfs:[1] (deels onbewuste) hypocrieten en eerlijken. De wereld is nu al twee eeuwen bezig,[2] onder te gaan aan de eersten.[3]

Eindnoten:

\# T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 1.
D: *Aphorismen,* p. [6].
VARIANTEN
1. realisten, en zelfs: < realisten of
2. eeuwen bezig, < eeuwen lang bezig
3. eersten. < eersten. Maar zonder denkbeelden geen daden, dat is hun eenige verontschuldiging.

III[#]

Is er duivelscher leugen dan die van de vooruitgang? Men denke eens aan Hellas, aan Byzantium,[1] aan het Ierland der vroege middeleeuwen - dichterbij aan[2] de achttiende eeuw - nog dichterbij aan de restanten der oude beschaving, hoe aangetast deze ook al was, die wij in onze jeugd nog hebben gekend. En dan aan de on-, om niet te zeggen[3] wankultuur der huidige democratieën van links en rechts.

Een duivelsche leugen, die suggestie van stijgen als men juist daalt[4] en welke daardoor ieder herstel, dat alleen door inzicht mogelijk zou zijn, verhindert.[5]

Eindnoten:

\# T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 1.
D: *Aphorismen*, p. [7].
CORRECTIE
1. Byzantium,/Byzantium
VARIANTEN
2. middeleeuwen - dichterbij aan < middeleeuwen, dichterbij nog aan
3. om niet te zeggen < zoo niet
4. daalt < daalt,
5. verhindert. < verhindert. Maar is dit alles misschien noodig omdat de wereld zelf ook aan het ondergaan is door het toekomstige gebrek aan de voor het leven er-op volstrekt noodige grondstoffen? Zou de ondergang van de beschaving soms samenvallen met den ondergang van den mensch?

IV[#]

Er is onvermijdelijk leed[2] en vermijdbaar. Het eerste is misschien het grootste, maar zeker niet het ergste. De vervoering en de wanhoop der liefde, de angst voor of de aanvaarding van den dood - dat[3] alles zijn gevoelens,[4] zoo oud als de wereld,[5] en men mag om[6] liefde en dood klagen, het heeft geen zin, te wenschen,[7] dat dit alles er niet zou zijn, tenzij men de dàn[8] eenig juiste conclusie mede aanvaardt,[9] dat het leven zelf er niet behoort te zijn. Die gevoelens hebben van den aanvang af de woorden der dichters ingegeven en zij zullen dit blijven doen,[10] zoolang er gedicht wordt.

Anders is het met de vermijdbare ellende des levens. Ik denk dan in de eerste plaats aan de materieele beperkingen van den mensch in het algemeen, van den dichter in het bijzonder. Deze zullen hem niet tot de zang drijven, integendeel, het is al mooi, en het vereischt[11] al zijn[12] wilskracht, als zij hem niet doen verstommen. Alleen de gedachte aan wat het leven zou kunnen zijn, teruggebracht tot zijn essentieele dingen, alle leed, ook het hevigste, inbegrepen, redt hem uit[13] het grauwe, het verstikkende, de dagelijkschheid.

Maar[14] dan vraag ik mij weer af: is die scheiding wel juist? Zijn die miserabele zorgen van dag tot valen dag niet even inherent aan het leven als die andere gevoelens, die tragisch en eeuwig[15] zijn? Is overschatting van het leven niet iets,[16] waarzonder geen kunst kan bestaan?

Eindnoten:

\# T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 1.
D: *Aphorismen,* p. [8]-[9].
CORRECTIE
1. vervoering/vervoeringen
VARIANTEN
2. leed < leed,
3. dood - dat < dood, dit
4. gevoelens, < gevoelens
5. wereld, < wereld
6. om < over
7. zin, te wenschen, < zin te wenschen
8. dàn < dan
9. aanvaardt, < aanvaardt
10. doen, < doen
11. het vereischt < vereischt
12. zijn < diens
13. uit < van
14. Maar < En
15. eeuwig < eeuwig als een storm-avondrood
16. iets, < iets

V[#]

‘Geld is gemunte vrijheid.’(Dostojefski.) Een van de meest juiste uitspraken, die ik ken.[1]

Eindnoten:

\# T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.
D: *Aphorismen,* p. [10].
VARIANT
1. Een van de meest juiste uitspraken, die ik ken. < Mijn noodlot in a nutshell.

Het citaat van Dostojewski is ontleend aan diens *Aantekeningen uit het dodenhuis.* (Vgl. F.M. Dostojewski, *Verzamelde werken.*Dl. III. Amsterdam, 1957, p. 24.)

VI[#]

Het bestaan van den dood is in elk geval een feit, dat van de vrije wil op zijn best een overtuiging. Maar men handelt altijd alsof de dood niet bestaat, de vrije wil wel.

Eindnoten:

T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.
D: *Aphorismen,* p. [II].

VII[#]

Het is onjuist,[2] te meenen (wat men, geloof ik, tegenwoordig maar al te vaak[3] doet),[4] dat subtiliteit op zichzelf een, zoo niet hèt, teeken van voortreffelijkheid in de kunst is[1, 5] (Proust). Men kan ‘blunt’ zijn en niet minder voortreffelijk (Buysse).

Eindnoten:

T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.
D: *Aphorismen,* p. [12].
CORRECTIE
1. is/is.
VARIANTEN
2. onjuist, < onjuist
3. vaak < veel
4. doet), < doet)
5. in de kunst is < is

VIII[#]

De tijd is niet ver - als hij er al niet is - dat men ook die boeken, die men onvoorwaardelijk lezen moet, niet meer zal kunnen lezen. Dan zullen er, ter[1] zeer gebrekkige compensatie, bloemlezingen moeten komen, wier criterium uitsluitend het representatieve van schrijvers en werken is. Maar welk een verlies![2]

Eindnoten:

\# T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 5 (augustus), p. 2.
D: *Aphorismen,* p. [13].
VARIANTEN
1. ter < als
2. is. Maar welk een verlies! < is.

IX[#]

Geloof is bij de eersten bekeering, bij de lateren traditie.

Eindnoten:

T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.
D: *Aphorismen*, p. [14].

X[#]

Men kan in theorie tegenstander van iets, maar in de praktijk eigenlijk van niets voorstander zijn. De medestanders bederven alles.

Eindnoten:

T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.
D: *Aphorismen*, p. [15].

XI[#]

Groote Duitsche poëzie pleit niet voor de Duitschers. Groote Duitsche poëzie pleit voor de poëzie.

Eindnoten:

T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.
D: *Aphorismen*, p. [16].

XII[#]

Een slechte dictator kan vervangen worden door een goede, een slechte aristocratie door een goede, maar de democratie is onverbeterlijk. Wat zij is, goed of slecht, dat moet zij blijven. Want als alle menschen regeeren, kunnen er niet meer, minder of anderen aan het bewind[1] komen.

Eindnoten:

\# T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.
D: *Aphorismen*, p. [17].
VARIANT
1. minder of anderen aan het bewind < minderen of anderen, aan de regeering

XIII[#]

De mensch toont zijn beste eigenschappen als persoon, zijn slechtste in de maatschappij. Niets toont daarom meer de val van deze tijd aan dan de belangstelling voor den mensch als sociaal wezen, (vanzelfsprekend) gepaard[1] met onverschilligheid, zoo niet erger, tegenover dien[2] mensch als individu.

Eindnoten:

T: *Standpunte* (1948), nr. 3 augustus), p. 2.
D: *Aphorismen,* p. [18].
VARIANTEN
1. gepaard < gepaard gaande
2. dien < den

XIV[#]

Een van de vele teekenen der menschelijke domheid is de bewondering voor energie. Op zich zelf is energie een volkomen neutrale eigenschap, die pas bewonderenswaardig wordt als het doel, waarop zij zich richt, dat[1] is.

Eindnoten:

\# T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.
D: *Aphorismen*, p. [19].
VARIANT
1. dat < dit

XV[#]

Het is teekenend voor de ‘stupide 19ième siècle’[1], dat ‘tout savoir[2], c'est tout pardonner’ langzamerhand is gaan beteekenen: ‘tout savoir[3], c'est tout excuser’.

Eindnoten:

T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 3.
D: *Aphorismen*, p. [20].
VARIANTEN
1. siècle', < siècle'
2. savoir, < savoir
3. savoir, < savoir

De ‘stupide 19ième siècle’ is een uitspraak van Balzac (‘Lettre à l'Étrangère’ 15 november 1838), door Léon Daudet als titel gebruikt voor een van zijn beroemdste essays (*Le stupide XIXe siècle,* 1922). Bloem had grote bewondering voor de polemist Daudet. (Vgl. *Het onzegbare geheim,* p. 173.) Het bekende gezegde ‘tout savoir, c'est tout pardonner’ wordt wel in verband gebracht met een passage in de roman *Corinne* van Madame de Staël.

XVI[#]

E.A. Poe.[1] Een fascineerende figuur, maar zeker geen[2] genie. Er is aan hem een onverdraaglijke kant, die mij[3] herinnert aan de schilderijen van Wiertz.

Eindnoten:

\# T: *Standpunte* 3(1948), nr. 3 (augustus), p. 3.
D: *Aphorismen*, p. [21].
VARIANTEN
1. E.A. Poe < Poe
2. zeker geen < geen
3. kant, die mij < kant die
Antoine-Joseph Wiertz (1806-1865) was een Belgische schilder van onder andere morbide en erotische voorstellingen naar de negentiende-eeuwse zwartromantische traditie waartoe ook vele verhalen van Poe behoren.

XVII[#]

Misschien zal ik nog eens enkele levensherinneringen schrijven, maar een echte autobiographie - nooit. Men moet dan òf het belangrijkste weglaten òf indecent (en hoe!) zijn over zichzelf. En dit wensch ik niet eens tegenover het nageslacht te zijn, ook al ben ik er dan niet meer.

Eindnoten:

T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 3.
D: *Aphorismen*, p. [22].

XVIII[#]

Met al haar evidente fouten is de democratie toch onvoorwaardelijk te verkiezen boven de dictatuur, d.w.z. de reactie van rechts of links, want revolutionnair zijn is ook een vorm van reactie. Maar dat dit zoo is[1], pleit geweldig tegen den modernen mensch.

Eindnoten:

T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 3.
D: *Aphorismen,* p. [23].
VARIANT
1. dat dit zoo is < dàt de democratie verkieselijk is

XIX[#]

Mijn verlangen is veel meer naar de tijd van mijn jeugd dan naar mijn jeugd zelf, hoewel dit laatste natuurlijk ook wel.

Eindnoten:

T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 3.
D: *Aphorismen,* p. [24].

XX[#]

Verlicht despotisme! Maar men kan nooit meer[1] terug, helaas!

Eindnoten:

\# T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 3.
D: *Aphorismen*, p. [25].
VARIANT
1. nooit meer < nooit

XXI[#]

Ik zou ontzachlijk geleerd willen zijn - en er niets mee doen[1].

Eindnoten:

\# T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 3.
D: *Aphorismen*, p. [26].
VARIANT
1. doen < willen doen

XXII#

De meest karakteristieke eigenschap van den modernen mensch,[1] misschien de eenige waarin hij zich van zijn voorganger onderscheidt,[2] is zijn slaafschheid. Waar zijn de 'origineelen' van vroeger? Men lacht om de lofdichters op de aanzienlijken van vroeger. Maar wat beteekende dit, vergeleken bij de hielenlikkers der dictatoren van nu?[3]

Eindnoten:

\# T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 3.
D: *Aphorismen,* p. [27].
VARIANTEN
1. mensch, < mensch (
2. onderscheidt, < onderscheidt)
3. Men [...] nu? < Men lacht om de lofdichten op de aanzienlijken in de vroegere eeuwen. Maar is er iets verachtelijkers dan de adepten van Hitler en Stalin? De goedpraters van iedere zonde tegen den geest (het lichaam nog daargelaten).

XXIII[#]

Koestler zegt (geciteerd door Sierksma), dat te blijven leven reeds verraad aan de dooden is. Hoe juist! Maar ook aan de beminde levenden[1] kan men verraad plegen door niet aan hen te denken. Het is echter den mensch niet mogelijk, dit verraad niet te plegen.[2]

Eindnoten:

\# T: *Standpunte* (1948), nr. 3 (augustus), p. 4.
D: *Aphorismen,* p. [28].
VARIANTEN
1. beminde levenden < levenden
2. plegen [...] plegen. < plegen. Als ik één seconde van den dag niet aan W. [= Wim, de zoon van Bloem] denk, pleeg ik verraad tegenover hem. Maar het is voor een mensch niet mogelijk, dit verraad niet te plegen.

De uitspraak van Koestler luidt: ‘For to go on living is already a betrayal, a breach of solidarity towards the dead.’ (Arthur Koestler, *Thieves in the night. Chronicle of an experiment.* London, Macmillan & Co. ltd, 1946, p. 270; vgl.Fokke Sierksma, ‘Poëzie als ernst’. In: *Commentaar op Achterberg. Opstellen van jonge schrijvers over de poëzie van Gerrit Achterberg.* Verzameld door Fokke Sierksma. 's-Gravenhage, D.A. Daamen's Uitgeversmaatschappij N.V., 1948, p. 190.)

XXIV[#]

Men leert alleen uit de ondervinding, maar die krijgt men pas als men er niets meer aan heeft.[1]

Eindnoten:

\# T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 4.
D: *Aphorismen*, p. [29].
VARIANT
1. Men [...] heeft. < Men leert pas uit de ondervinding als men er niets meer aan heeft.

XXV[#]

Een romancier is iemand, die de gave heeft, andere menschen dan zichzelf of vanuit zichzelf uit te beelden.

Eindnoten:

D: *Aphorismen,* p. [30].

XXVI[#]

Alles in het leven duurt zoo lang, behalve het leven zelf.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [31].

XXVII[#]

Ik kan twee soorten van liefde tusschen man en vrouw aanvaarden: die welke alleen het avontuur zoekt (Casanova) - helaas te veel het apanage der Latijnsche volkeren - en de werkelijke trouw, waarvan het huwelijk, wat er ook tegen te zeggen mag zijn, waarschijnlijk nog altijd de beste vorm is. Wat ik irritant en dwaas vind, en wat juist tegenwoordig meer dan ooit voorkomt, is: bevlieging op bevlieging, en dan niet eerlijk als avontuur aanvaard, maar elke keer weer als hét volstrekte verdedigd (Shelley).

Eindnoten:

D: *Aphorismen,* p. [32].

Met de verwijzing naar Shelley doelt Bloem waarschijnlijk op diens gedicht ‘Epipsychidion’. Zie hierna bij nr. XLVIII.

XXVIII#

Iemand, die zich van kant maakt om niet meer bang voor den dood te behoeven te zijn - welk een onderwerp voor een verhaal of roman!

Eindnoten:

D: *Aphorismen,* p. [33].

XXIX#

Es ist in uns ein Ewig Einsames -
es ist Das[1], was uns Alle eint.
Es tut sich kund als Urgemeinsames,
je eigner es die Seele meint. (Richard Dehmel.)

Als poëzie heel weinig fraai. Dehmel was trouwens geen groot, of zelfs maar zeer belangrijk dichter. Maar de gedachte is treffend, omdat men in het algemeen juist het tegenovergestelde meent.

Eindnoten:

D: *Aphorismen,* p. [34].
CORRECTIE
1. Das/das

Het citaat is ontleend aan: Richard Dehmel, *Zwei Menschen. Roman in Romanzen. (Gesammelte Werke.* Fünfter Band. Berlin, S. Fischer Verlag, 1908, p. 165.)

XXX[#]

'What an absurd thing it was to expect happiness in a world so full of misery'. (Graham Greene.) Ja, maar hoe zou men zonder deze absurditeit kunnen leven?

Eindnoten:

\# D: *Aphorismen*, p. [35].

Het citaat is ontleend aan: Graham Greene, *The heart of the matter.* London etc., William Heinemann, [1948]. p. 125.

XXXI[#]

Men moest bewust kunnen slapen.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [36].

XXXII#

Er zou een interessant essay zijn te schrijven over: mode en liefde. Ik bedoel met mode natuurlijk niet kleeding, hoewel deze er misschien ook eenigszins de uitdrukking van is. Ik bedoel: de gestalteverwisselingen der liefde in de loop der tijden. Om niet langer dan ongeveer anderhalve eeuw terug te gaan: het teringachtige smachten der romantische meisjes, de komische kuischheid[1] der Victoriaansche ega's, de overmatige ernst der eerste geëmancipeerden, de losgeslagenheid van de moderne vrouw. - Men merkt, dat ik alleen over vrouwen spreek; de man is zichzelf veel meer gelijk gebleven.

Eindnoten:

D: *Aphorismen,* p. [37].
CORRECTIE
1. kuischheid/kuisheid

XXXIII[#]

Sociaal gevoel staat recht tegenover menschelijk gevoel. Het eerste is abstract, koud en verwerpelijk, het tweede persoonlijk, warm en alleen van waarde. Dit is ook de reden, dat vele 'volksvrienden' in het dagelijksch leven volslagen harteloze egoïsten zijn. Als men de menschheid zoekt, schiet de mensch erbij in.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [38].

XXXIV#

Iedere verandering is een verslechtering, zelfs een verbetering.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [39].

XXXV#

Tegen een vroegere wereld kon men nog strijden, of althans zwijgend verbitterd zijn, tegenover de huidige is niets te stellen dan misschien een grenzelooze verachting.

Eindnoten:

D: *Aphorismen,* p. [40].

XXXVI#

Het is jammer, dat de VORM van Shakespeare's sonnetten eigenlijk bepaald niet mooi is. Het is niet de vorm van een afgerond gedicht, zooals het ‘echte’ sonnet; het zijn gedichten van drie vierregelige strofen, waarachteraan opeens een distichon komt, dat vaak sententieus van aard is en de indruk wekt, alsof de inspiratie niet voldoende meer was voor vier regels en de dichter er nu maar een eind aan heeft gemaakt. Veel beter (uitsluitend formeel gesproken natuurlijk) zijn de pseudo-sonnetten van Meredith's ‘Modern Love’.

Eindnoten:

D: *Aphorismen,* p. [41].

‘Modern love’ is een reeks van vijftig ‘sonnetten’ die geen veertien maar zestien regels tellen, gepubliceerd in de bundel *Modern love, and poems of the English roadside, with poems and ballads* (1862) van George Meredith.

XXXVII[#]

Als ik naar een examen moest gaan was ik altijd ongelooflijk zenuwachtig (et pour cause). Maar als eenmaal de deur zich achter mij sloot was ik volmaakt, bijna onnatuurlijk kalm. Ik heb altijd zoo'n hoop, dat het sterven ook zooiets zal zijn: eerst die angst en dan, precies op het juiste oogenblik, die stilte.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [42].

XXXVIII#

‘Credo quia absurdum’. Neen: credo quia absurdus.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [43].

‘Credo quia absurdum’: ‘Ik geloof het omdat het dwaas is’. De uitspraak wordt toegeschreven aan Tertullianus, hoewel hij de woorden nooit heeft gebruikt. (Vgl. Tertullianus, *De carne Christi* 5,25.) Bloems variant betekent: ‘Ik geloof het omdat ik dwaas ben’.

XXXIX[#]

Waarom zou men eigenlijk bang zijn voor de atoombom in een wereld, onderworpen aan de dood?

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [44].

XL#

Bijgeloof is het geloof van den ander.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [45].

XLI[#]

Magna voluisse sat est. Was dat maar waar!

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [46].

‘Magna voluisse sat est’: ‘Het is voldoende grote dingen gewild te hebben’; variatie op ‘In magnis et voluisse sat est’ (Propertius, *Elegiae*11,10,6).

XLII#

De roem, die een kunstenaar bij het nageslacht geniet, is natuurlijk wel het voornaamste, maar niet het eenige teeken van zijn grootheid. Er zijn kunstenaars, die later nooit hun vroegere roem zullen herkrijgen, maar die in tegenstelling met de in hun tijd overschatte, in die tijd zeer terecht tot de grooten zijn gerekend (Verhaeren en duizend anderen).

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [47].

De Belgische dichter Émile Verhaeren (1855-1916) was in zijn tijd, vooral na de publicatie van *La multiple splendeur* (1906), een beroemde dichter die in geheel Europa werd geëerd. In 1911 prees Bloem hem in *De beweging* als ‘een groot dichter’. (Vgl. *Het onzegbare geheim,* p. 261-270.)

XLIII[#]

Het vreeselijke op deze wereld is, dat niet alleen het kwaad, maar ook het goed, kwaad baart. Welk een heldenmoed hebben de Russische revolutionnairen destijds niet betoond! En wat is het resultaat geweest? Een regime, waarbij vergeleken het tsarisme een idylle is.

Eindnoten:

D: *Aphorismen,* p. [48].

XLIV[#]

Een leven lang zich wasschen, zich laten knippen, zich scheren en baden - en wat is het resultaat? Een rottend, stinkend lijk.

Eindnoten:

D: *Aphorismen,* p. [49].

XLV[#]

In het algemeen heb ik geenerlei sympathie voor misdadigers. De vooze pseudo-romantische bewondering voor gangsters enz. verfoei ik. Maar er is één categorie van wetsovertreders, die mijn volledige sympathie heeft. Dat zijn de oplichters op groote schaal, zij die de ‘groote zakenlieden’ voor tonnen oplichten. Ik heb groot inwendig pleizier bij de gedachte aan deze zich gewiekst en reëel wanende heele pieten, die zich laten vinden voor plannen, zoo krankzinnig, dat de meest wereldvreemde dichter er niet in zou trappen.

Eindnoten:

D: *Aphorismen,* p. [50].

XLVI#

De groote fout van de anti-democraten, in hoeveel opzichten zij ook volkomen gelijk mogen hebben, is deze: dat zij de democratie als oorzaak zien en niet als gevolg. (Natuurlijk is ieder gevolg ook weer oorzaak en omgekeerd, maar dat is secundair.) De hoofdoorzaak van de narigheid van deze tijd is de overbevolking en de democratie is daarvan het onvermijdelijke gevolg.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [51].

Vgl. nr. CXV.

XLVII[#]

Huwelijk. Waarom wel trouwen met deze en niet met de ander? Dat maakt de verliefdheid, die slechtste aller raadgeefsters.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [52].

XLVIII[#]

Toen het achttiende-eeuwsche begrip ‘le plaisir’ verdween, verdween de bekoring van de erotiek. Toen kwamen de epipsychidionisten, de ‘vrije liefde’-ernstigaards, de erotomane puriteinen (D.H. Lawrence).

Eindnoten:

D: *Aphorismen,* p. [53].

Met het begrip ‘le plaisir’ bedoelt Bloem het ‘op ongecompliceerde wijze en niet gehinderd door ethische of andere scrupules genieten van sexulatiteit en van andere gevoelens’ (‘l'abandon pur et simple à la sensation’; vgl. Robert Mauzi, *L'idée du bonheur dans la littérature et la pensée françaises au XVIIIe siècle.* Paris, 1960. p. 387-431; het citaat op p. 397.)
‘epipsychidionisten’: nieuwvorming, geïnspireerd op het gedicht ‘Epipsychidion’ (1821) van Shelley. Hierin heeft Shelley zijn visie op de liefde en schoonheid verwoord. Hij ging uit van de abstracte idee of het ideaal Schoonheid. Elke vrouw vertegenwoordigt een deel van het ideaal. Door zich in de liefde tot één vrouw te beperken, leert de man slechts één deel of aspect van de Schoonheid kennen. In de liefde voor telkens een andere vrouw ontmoet men elke keer nieuwe aspecten van het ideaal en benadert men zo de Schoonheid steeds dichter. Vandaar dat Shelley's gedicht wel wordt beschouwd als een pleidooi voor de vrije liefde.
D.H. Lawrence (1885-1930) was een van Bloems uitgesproken antipathieën in de Engelse literatuur. Diens beroemde roman *Lady Chatterley's lover* vond Bloem een ‘zot en stomvervelend boek’. (Vgl. *Het onzegbare geheim,* p. 860.)

XLIX[#]

Een volk en een tijd zonder ‘schuine’ litteratuur krijgt alleen vuile. Het bloed kruipt nu eenmaal waar het niet gaan kan.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [54].

L[#]

Iedere revolutie zou te onderdrukken zijn geweest, als men bijtijds tien raddraaiers tegen de muur had gezet. Maar men zoekt altijd de weg van de minste weerstand, die in de praktijk die van de meeste blijkt te zijn.

Eindnoten:

D: *Aphorismen,* p. [55].

LI#

Wat geldt mijn hunkeren van nacht en dag? Een wereld waar niets hoeft en alles mag.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [56].

LII[#]

Ik heb inderdaad niet veel gepresteerd in het dagelijksch leven, maar dat weinige heeft mij oneindig meer zelfoverwinning gekost dan het vele, door de sleur-automaten verricht.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [57].

LIII[#]

Liefde maakt geenszins blind, integendeel. Liefde maakt helderziend, maar helaas tevens, dat men zich het geziene ontveinst.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [58].

LIV[#]

Het verschil tusschen 'ik wil' en 'ik wou'!

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [59].

LV[#]

Men heeft mij meermalen verweten, dat ik te indulgent ben in mijn oordeel over menschen. De zaak is deze: als iemand niet egoïst of op de penning (dit is lang niet altijd hetzelfde) of hypocriet is, dan kan ik hem vrijwel alles vergeven.

Ik moet hier nog iets aan toevoegen. Ik vind schrielheid geen prettige eigenschap, maar vergeleken bij de twee andere (egoïsme en hypocrisie) oneindig veel vergeeflijker. Ik heb iemand zeer goed gekend, die erg op de penning was, maar als het noodig was toch nog van haar geld afstand wist te doen, zij het ook zuchtend en steunend. En eigenlijk was dat nog meer te apprecieeren, wegens de zelfoverwinning, die het haar kostte.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [60].

LVI[#]

Onlangs zag ik in een filmjournaal een circus, waarin een gedresseerde beer optrad, met een belachelijk rokje bekleed. - Men kan over het dresseeren van dieren verschillend denken (ik ben er onvoorwaardelijk tegen), maar ze dan bovendien nog te ridiculiseeren getuigt van een ignobele geest.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [61].

LVII#

Zooeven wilde ik in mijn agenda het woord ‘zeepdoos’ noteeren en merkte later dat ik ‘sponzendoos’ had geschreven. Blijft zoo de jeugd ons bij?

Eindnoten:

D: *Aphorismen,* p. [62].

‘sponzendoos’: metalen of glazen doosje met een vochtig sponsje dat kinderen vroeger mee naar school namen om hun lei schoon te vegen.

LVIII[#]

Afgunst is een gevoel, dat ik gelukkig niet ken. Maar er is één categorie van rijke menschen, die ik verfoei. Dat zijn niet de domme verkwisters, niet de gierigaards, al zijn die mij uitteraard niet sympathiek. Het zijn de philantropen, de menschen die tonnen schenken om b.v. jeugdig geboefte van de straat te houden of 'gevallen meisjes op te richten' - en dat in een land, waar de besten hongeren.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [63].

LIX#

Voor vele vrouwen is in den man egoïsme iets bijzonder aantrekkelijks.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [64].

LX[#]

Ik heb eens hooren zeggen, dat slapeloosheid te verklaren is uit (soms onbewuste) angst voor den dood. Dit lijkt mij bijzonder plausibel. Altijd als ik ga (trachten te) slapen, denk ik: zou ik morgen nog wel wakker worden. En die gedachte vind ik veel erger dan die van een bewust sterven, hoe verschrikkelijk dat ook moet zijn. Zoo kom ik, zij het op ongodsdienstige gronden, terecht bij de meening van De Quincey. (‘The English mailcoach’.) Als ik dan 's avonds mijn laatste boek neerleg, vraag ik mij af: zou ik ooit nog weten hoe het afloopt? En ik denk aan Trollope, die ook nooit heeft geweten, hoe *Vice versa* eindigde.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [65].

‘The English mailcoach’ van Thomas de Quincey, door Albert Verwey in november-december 1896 in het Nederlands vertaald, bestaat uit drie delen. Het tweede deel gaat over de ‘plotselinge dood’, door sommigen als een zegen beschouwd, door anderen, met name de christelijke kerk, als de ergste vloek die de mens kan overkomen, omdat de ongelukkige geen gelegenheid heeft zich op zijn einde voor te bereiden. Als voorbeeld haalt De Quincey een voorval aan dat hem is overkomen toen hij een tocht maakte op de postwagen van de Manchester-Glasgowpost. Onderweg weet De Quincey een frontale botsing van de postwagen met een jong paartje in een sjees ternauwernood te voorkomen door vanaf de bok de jongeman van het tegemoet komende rijtuig waarschuwend toe te schreeuwen.
De Engelse auteur Anthony Trollope (1815) werd op 3 november 1882 getroffen door een beroerte, terwijl Edith Tilley hem de roman *Vice versa* van F. Anstey voorlas. Trollope stierf op 6 december zonder de afloop van *Vice versa* te kennen.

LXI#

The way of all flesh is een alleraardigste roman. Maar verder was Butler niet veel, geloof ik. Dat boek is een van de vele voorbeelden van de goede ‘seul roman qu'on peut tirer de soi-même’. Maar daarna bleven hem eigenlijk alleen malligheden over, zooals zijn theorie over de*Odyssee.* Hoe onbelangrijk zijn zijn *Note-books*, vergeleken met b.v. die van Henry James. Even onbelangrijk als het *Journal* van Jules Renard.

Toen Butler zijn - waarschijnlijk zeer gerechtvaardigde - rancune tegen zijn ouders had uitgeschreven, had hij blijkbaar niets van belang meer te vertellen.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [66].

Het citaat ‘seul roman qu'on peut tirer de soi-même’ niet gevonden. De roman *The way of all flesh* van Samuel Butler (1835-1902) verscheen postuum in 1903. Het Victoriaanse Engeland wordt erin gehekeld en geïroniseerd. In zijn *The authoress of the Odyssee* (1897) probeerde hij te bewijzen dat de *Odyssee* door een vrouw is geschreven. Zijn *Note-books* werden ook pas na zijn dood in verschillende delen uitgegeven. Bloem vergelijkt ze met de postume uitgaven van *The notebooks* van Henry James (ed. F.O. Matthiessen and Kenneth B. Murdock, New York, 1947) en van *Journal inédit 1887-1910* van Jules Renard (Paris, 1925-1927).

LXII[#]

Deze, m.i. zoo voor de hand liggende, gedachte[1] schijnt nooit bij één mensch op te komen: dat het schrijven van sombere gedichten wel eens het gevolg zou kunnen zijn, niet van een sombere inborst, maar van een moeilijk leven.

Eindnoten:

\# D: *Aphorismen*, p. [67].
CORRECTIE
1. liggende, gedachte/liggende gedachte,

LXIII[#]

Men moet geld hebben om te kunnen schrijven, maar nog meer om niet te kunnen schrijven.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [68].

LXIV#

Tegen links wil nog niet zeggen voor rechts.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [69].

LXV[#]

In mijn jeugd was er nog algemeen politieke belangstelling. Tegenwoordig feitelijk niet meer, alle verkiezingsfrases ten spijt. Ongetwijfeld heeft ons tegenwoordige kiesstelsel die apathie bevorderd, door het wedstrijdelement aan de verkiezingen te ontnemen, maar ook zonder dat stelsel zou die er gekomen zijn, meen ik. De diepere reden ervan lijkt mij deze: dat de mensch van nu instinctief voelt, dat de werkelijkheden van het (zijn) leven zich voltrekken in een buiten-politieke sfeer.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [70].

LXVI[#]

Er zijn verschillende soorten van waardeering van boeken. De hoogste is voor mij die, waarbij men een gevoel van onuitsprekelijke dankbaarheid tegenover den auteur heeft, veroorzaakt door het gevoel: zoo zou ik ook hebben willen schrijven, als ik het had gekund.

Eindnoten:

D: *Aphorismen,* p. [71].

LXVII#

Ik verbaas mij telkens weer over het groote aantal geschikte en behoorlijke menschen op de wereld, terwijl de menschheid als geheel zoo'n zootje is.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [72].

LXVIII[#]

Van de dooden niets dan goeds is wel een van de idiootste spreekwoorden, die ik ken. Als men bij hun leven om allerlei redenen uit égards zijn mond heeft gehouden, moet men dan na hun dood ook nog huichelen?

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [73].

LXIX[#]

De weerzin van de moderne vrouw tegen het huishouden is ook weer een teeken van het verminderende eergevoel van den hedendaagschen mensch. Toegegeven: het dagelijksche werk is geen amusement - maar welk dagelijksch werk is dat wel, behalve sommige bepaald wetenschappelijke of artistieke bezigheden? Huishoudelijk werk is verder het eenige werk, dat men doet zonder dwang van chef of klok, het vernederendste wat er is.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [74].

LXX[#]

Ik sta altijd weer verstomd over de aantrekkingskracht van intellectueele vrouwen voor mannen. (Goethe, toch bepaald geen domme jongen, wist overigens wel beter.) En dat in een wereld, waarin zoo vele en zoo goede encyclopedieën zijn!

Men stelle zich voor, dat men een houten been heeft en dan als grootste hartewensch: een levensgezellin te ontmoeten met twee houten beenen.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [75].

LXXI[#]

Godsdiensten, half-godsdiensten, philosophieën, abstruse redenaties - er is ten slotte nooit iets juisters over den dood geschreven dan 'La mort et le bûcheron'.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [76].

'La mort et le bûcheron' is een fabel van La Fontaine: een arme houthakker bezwijkt onder de last van een bos hout. Hij overdenkt zijn miserabele leven en roept de Dood, die onmiddellijk verschijnt. Op diens vraag wat hij moet doen, antwoordt de houthakker: mij helpen de last weer op te nemen. De les van de fabel is dan:

> Plûtot souffrir que mourir,
> C'est la devise des hommes.

LXXII[#]

Er zijn wel degelijk tijden geweest, dat men volstrekt geen laudator temporis acti behoefde te zijn, b.v. van 1550 tot 1750.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [77].

LXXIII[#]

Het typische modevak van onze dagen (en daarmee is het al ge(de)classeerd) is de psychologie. Het is de aangewezen ‘studie’ voor de ‘cranks’ en ‘snobs’ van nu. Op den duur zal wel blijken, dat het resultaat van deze ‘wetenschap’ niets anders is, dan dat het nieuwe, en geenszins betere namen heeft bedacht voor verschijnselen, die wij al lang wisten, o.a. uit de groote romans.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [78].

LXXIV[#]

Hoe is het mogelijk, dat men zich opwerpt als verdediger van het westen (J. de Kadt e.a.) en dan niets doet dan dat westen tegenover het oosten neer te halen?

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [79].

Jacques de Kadt (1897-1988) was aanvankelijk actief in de communistische beweging, maar trad na de oorlog toe tot de PvdA. Hij was jarenlang als buitenlandspecialist voor de partij lid van de Tweede Kamer. Hij stond bekend om zijn anti-Russische houding, maar hij had ook forse kritiek op behoudende en reactionaire krachten in het Westen. In 1947 publiceerde hij een bundel essays onder de titel *Verdediging van het Westen.*

LXXV#

Een van de dwaaste - en meest gehoorde - beweringen is deze: dit of dat is niet tegen te houden, want het ligt in de lijn van de historische ontwikkeling. - Niemand weet wat de toekomst brengen zal, en dit te voorspellen is niet anders dan het projecteeren van zijn eigen wenschdroom in de toekomst. Als men dan genoeg menschen tot medestanders weet te overreden en er gebeurt wat men voorspeld heeft, zegt men triomfantelijk: zie je wel! Maar als een ander het tegendeel had voorspeld en dáár voor genoeg medestanders had gevonden, was dàt gebeurd.

Eindnoten:

D: *Aphorismen,* p. [80].

LXXVI#

Een ander blijk van het afnemen van het eergevoel in deze tijd is o.a. de be- of liever mishandeling van overwonnen tegenstanders, het volslagen gebrek aan ridderlijkheid. Hoeveel erger zijn de wandaden van het bolsjewisme vergeleken bij die van het tsarisme, van de nazi's vergeleken bij die van het keizerlijk régime. Hoe heeft Frankrijk zich niet misdragen tegenover Pétain, Nederland tegenover Mengelberg!

Eindnoten:

D: *Aphorismen,* p. [81].

De Franse maarschalk Philippe Pétain was een held uit de Eerste Wereldoorlog. Na de wapenstilstand van juni 1940 leidde hij de regering van het onbezette deel van Frankrijk, de zogenaamde Republiek van Vichy. Door zijn collaboratie met de Duitsers compromitteerde hij zich zodanig dat hij na de oorlog ter dood werd veroordeeld. Het vonnis werd gewijzigd in levenslang en in 1951 om gezondheidsredenen omgezet in een internering in een ziekenhuis. Willem Mengelberg (1871-1951) werd in 1895 benoemd tot dirigent van het Concertgebouworkest. Onder zijn leiding verwierf het orkest zich internationale faam. Vermaard waren Mengelbergs uitvoeringen van de muziek van eigentijdse componisten, met name van Mahler. In verband met zijn welwillende houding tegenover de Duitse bezetter - Mengelberg dirigeerde in de oorlog ook Duitse orkesten - werd hem in 1945 een dirigeerverbod opgelegd, eerst voor het leven, later beperkt tot zes jaar.

LXXVII#

Dichten is afleeren.

Eindnoten:

D: *Aphorismen*, p. [82].

Op- en Aanmerkingen
1948

LXXVIII[#]

Tijd is geleidelijke dood.

Eindnoten:

T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.

LXXIX[#]

De affectie voor huisdieren is, bij ongehuwden, vaak lichtelijk weerzinwekkend.

Eindnoten:

T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.

LXXX[#]

Samson Agonistes. Typisch klassicistisch. Het is misschien schoon, waarschijnlijk niet. Het is tenslotte dood, evenals Racine c.s. (dit laatste is denkelijk wel wat te boud gesproken).

Eindnoten:

T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.

Samson Agonistes is een tragedie naar klassiek voorbeeld uit 1671 van John Milton (1608-1674) over de bijbelse figuur Samson.

LXXXI[#]

Ik vraag maar één ding nog van het leven: met rust gelaten te worden. Dat schijnt het moeilijkst van alles te zijn.

Eindnoten:

T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 3.

LXXXII[#]

Er is maar één vrouw van wie ik houd en die is er niet.

Eindnoten:

T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 3.

LXXXIII[#]

De vier groote dingen van het leven (het geld daargelaten, maar dat is alleen middel) zijn voor mij:

1. de ouder- en kinderliefde;
2. de drank;
3. de poëzie;
4. (maar onnoemelijk veel later) de Liefde (met een hoofdletter; die, waar men altijd zoo'n drukte van maakt).

Ik neem die er toch in op. Dat zegt iets (maar niet veel).

Eindnoten:

T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 3.

LXXXIV[#]

Dit is de tragiek der democratie: het doel is zooveel beter, en de praktijk vaak zooveel slechter dan de reactie. (Met reactie bedoel ik natuurlijk de ouderwetsche, fatsoenlijke reactie; niet nazisme of communisme, wat alleen dol-geworden democratie is.)

Eindnoten:

T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 4.

LXXXV[#]

Niets gevaarlijker voor een dichter dan voortdurende preoccupatie met het dichterschap.

Eindnoten:

T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 4.

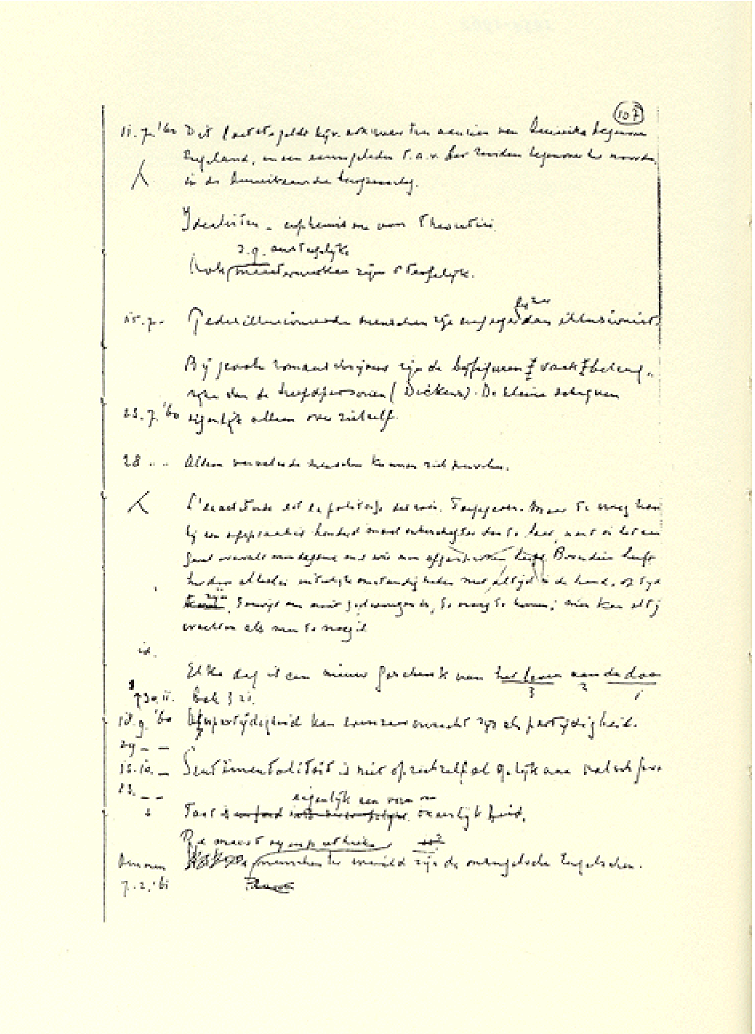
LXXXVI[#]

Wat zijn de meest extatische vervoeringen, in werkelijkheid bij de meest volmaakte vrouw genoten, vergeleken bij de verbeelde bij een verbeelde?[1]

Eindnoten:

T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 4.
CORRECTIE
1. verbeelde?/verbeeldde?

Nagelaten
1954-1962

LXXXVII[#]

Wat is de gedachte aan zelfs het vreeselijkste sterven vergeleken bij die aan de dood zelf?[1]

Eindnoten:

\# M: Werkschrift bl. 15r; gedateerd: 20.6.1954.
VARIANT
1. Wat [...] zelf? < Wat is het vreeselijkste sterven vergeleken bij de dood zelf?

LXXXVIII#

‘Poets are the unacknowledged legislators of the world’ (Shelley). Ja, vooral unacknowledged.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 15r; gedateerd: 19.12.1955.

Het citaat is de slotzin van Shelley's essay *A defence of poetry* (1821).

LXXXIX[#]

Voor wie geld heeft is er maar één manier om van vriendschap of bewondering te getuigen: met geld. Al het overige is larie: valsche sentimentaliteit met de hand op de zak.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 15r; gedateerd: 19.12.1955.

LXL[#]

Reactionair zijn heeft een veel ruimere beteekenis dan uitsluitend op politiek gebied. Reactionair is hij die de wereld (de mensch) ziet zooals hij is. Reactie is de eenige juiste en hooge wijze van verzet tegen het vuil in mensch en wereld. De revolutionair doet dit op de onzinnige wijze van te willen verbeteren wat niet te verbeteren is, de reactionair door verzet en verachting.

Iedere[1] kunstenaar behoort eigenlijk reactionair te zijn.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 15r; gedateerd: 21.1.1956.
CORRECTIE
1. Iedere/Ieder

LXLI[#]

Een van de eeuwig terugkeerende argumenten waarmee de omwentelaars hun heillooze ‘hervormingen’ willen verdedigen is: zij zijn niet meer te keeren. Het ‘ligt in de tijd’. Maar er ligt niets in de tijd dan wat men er in legt. I.c. dus hun ‘idealen’[1]. En ook[2] de oliedomme tegenstander trapt daarin[3].

Eindnoten:

\# M: Werkschrift bl. 15r; gedateerd: 2.2.1956.
VARIANTEN
1. ‘idealen’ < wenschen
2. ook < zelfs
3. daarin < erin

Bloem heeft ‘daarin’ vervangen door ‘in deze’, maar het daaropvolgende woord is in de kopie weggevallen; er was geen andere mogelijkheid dan de geschrapte lezing ‘daarin’ te herstellen.

LXLII[#]

De hoogste dingen des levens kan men alleen uitdrukken in banaliteiten, niet in subtiliteiten.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 16r; gedateerd: 10.10.1956.

LXLIII[#]

Verliefdheid maakt blind, liefde helderziend.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 16r; gedateerd: 13.10.1956.

LXLIV[#]

'La perduta gente'. - Bij Dante begon dat ten minste pas in de hel. Hier begint het al hier.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 16r; gedateerd: 14.10.1956.

'La perduta gente': 'de verloren mensen'. (Dante, *La divina commedia. Inferno* III.3.)

LXLV#

Het huwelijk heeft een tegengestelde, maar altijd bedervende invloed op de man en de vrouw. Bij de man verzwakt het zijn goede eigenschappen, bij de vrouw versterkt het haar slechte.

Het spreekt vanzelf dat ‘de man’ en ‘de vrouw’ generalizeeringen zijn, maar dit is niet te vermijden.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 16r; gedateerd: 25.11.1956.

Bloem schrapte dit aforisme, maar maakte later de schrapping weer ongedaan.

LXLVI[#]

De ergste soort van vrouwen zijn natuurlijk de Amerikaansche. Maar onmiddellijk daarna komen de Engelsche en de Hollandsche. De Engelschen hebben er zelfs een speciaal voortreffelijk woord voor: nagging.

De Latijnsche zijn dit niet. Maar ook de Duitsche niet. Het heeft dus niets met ras of zoo te maken. Maar waarmee dan wel? Ook niet met het geloof.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 16r; gedateerd: 25.11.1956.

Bloem schrapte dit aforisme, maar maakte later de schrapping weer ongedaan.

LXLVII[#]

Geen leven is de dood waard.[1]

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 16r; gedateerd: Ommen 25.6.1960.
VARIANT
1. Geen [...] waard. < Het leven is de dood niet waard.

LXLVIII[#]

Lezende wachten op de dood.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 16r; gedateerd: K[alenberg] juni 1960.

LXLIX#

Het Westen gaat ten onder, maar zal ten slotte toch weer winnen, niet door zijn beschaving, maar door zijn wanbeschaving (de techniek).

Eindnoten:

\# M: Werkschrift bl. 16r; gedateerd: Kalenberg 8.7.1960.

C[#]

Dit laatste geldt bijv. ook weer ten aanzien van Amerika tegenover Engeland, en een eeuw geleden t.a.v. het zuiden tegenover het noorden, in de Amerikaansche burgeroorlog.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: 11.7.1960.

CI[#]

Idealisten - euphemisme voor theoretici.

Eindnoten:

\# M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: 11.7.1960.

CII[#]

Ook z.g. onsterfelijke meesterwerken[1] zijn sterfelijk.

Eindnoten:

\# M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: 11.7.1960.
VARIANT
1. Ook z.g. onsterfelijke meesterwerken < Ook meesterwerken

CIII#

Gedesillusioneerde menschen zijn nog ergerlijker[1] dan illusionisten.

Eindnoten:

\# M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: 15.7.1960.
VARIANT
1. ergerlijker < erger

CIV#

Bij groote romanschrijvers zijn de bijfiguren vaak belangrijker dan de hoofdpersonen (Dickens). De kleine schrijven eigenlijk alleen over zichzelf.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: 23.7.1960.

CV#

Alleen vervelende menschen kunnen zich vervelen.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: 28.7.1960.

CVI[#]

‘L'exactitude est la politesse des rois’. Toegegeven. Maar te vroeg komen bij een afspraak is honderd maal onbeschofter dan te laat, want in het eerste geval overvalt men degene met wie men afgesproken heeft. Bovendien heeft men het door allerlei uiterlijke omstandigheden niet altijd in de hand, op tijd te zijn[1], terwijl men nooit gedwongen is, te vroeg te komen; men kan altijd wachten als men te vroeg is.

Eindnoten:

\# M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: 28.7.1960.
VARIANT
1. zijn < komen

‘L'exactitude est la politesse des rois’: uitspraak van Louis XVIII (Vgl. Jacques Lafitte, *Souvenirs* dl. 1, p. 150.)

CVII#

Elke dag is een nieuw geschenk van het leven aan de dood.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: 18.9.1960.

CVIII[#]

Elke dag is een nieuw geschenk van de dood aan het leven.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: 30.11.1960.

Deze variante lezing van nr. CVII heeft Bloem niet opnieuw voluit geschreven. Op 30 november nummerde hij het laatste gedeelte van CVII en noteerde in de marge: ‘Ook 3 2 1.’

CIX#

Onpartijdigheid kan evenzeer onrecht zijn als partijdigheid.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: 29.9.1960.

CX[#]

Sentimentaliteit is niet op zichzelf al gelijk aan valsch gevoel. Zij is heel vaak vulgair[1] gevoel. Op muzikaal gebied bijv. is haar volmaaktste[2] expressie het bioscooporgel.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 17r en 16v; gedateerd: 15.10.1960/K[alenberg] 2.11.61.

De eerste zin dateert uit 1960, de rest werd in 1961, met een verwijsteken, op de tegenoverliggende linkerpagina toegevoegd.

CORRECTIES
1. vulgair/vulgair vulgair
2. volmaaktste/volmaakste

CXI[#]

Tact is eigenlijk een vorm van oneerlijkheid.[1]

Eindnoten:

\# M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: 23.10.1960.
VARIANT
1. eigenlijk een vorm van oneerlijkheid. < au fond iets verwerpelijks.

CXII[#]

De meest sympathieke menschen ter wereld zijn[1] de onengelsche Engelschen.

Eindnoten:

\# M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: Ommen 7.2.1961.
VARIANT
1. De meest sympathieke menschen [...] zijn < Het beste soort menschen [...] is

CXIII[#]

Geluk: zich neer te leggen bij al het niet bereikte.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 18r; gedateerd: K[alenberg] 18.4.1961.

CXIV#

De eenige manier om in deze wereld te leven, is er niet aan te denken. Leven in het verleden.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 18r; gedateerd: K[alenberg] 22.4.1961.

CXV[#]

Democratie schijnt de oorzaak van alle ellende. Maar zij is zelf ook weer gevolg, n.l. van de overbevolking. Deze is de eigenlijke oorzaak. Daarom is een gelukkig leven alleen bestaanbaar in de Oostersche wereld, waar genoeg armoede is om rijkdom mogelijk te maken.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 18r; gedateerd: K[alenberg] 22.4.1961.

Vgl. nr. XLVI.

CXVI#

De Fransche revolutie is de eerste, de Russische de laatste klap geweest, die de Europeesche beschaving heeft vernietigd. Tusschen beide ligt het zoo boeiende ziekteproces van de 19de eeuw.

Eindnoten:

\# M: Werkschrift bl. 18r; gedateerd: K[alenberg] 22.4.1961.

CXVII#

Ethisch is niets dan een eufemisme voor hypocriet.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 18r; gedateerd: A[msterdam] 28.4.1961.

CXVIII#

Alles wat verleden (geschiedenis) geworden is, is interessant.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 18r; gedateerd: K[alenberg] 29.4.1961.

CXIX#

Intelligentie is in een vrouw op zichzelf geen goede eigenschap, in het algemeen zelfs dikwijls[1] het tegendeel. Maar is zij (de intelligentie) van dien aard, dat zij te aanvaarden is, dan is zij veel meer dan dat: hoogelijk te waardeeren.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 18r; gedateerd: K[alenberg] 29.4.1961.
VARIANT
1. dikwijls < meestal

CXX[#]

Intelligentie gaat vaak gepaard met[1] een volslagen gebrek aan menschenkennis.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 18r; gedateerd: K[alenberg] 25.10.1961.
VARIANT
1. met < aan

CXXI#

Toen er nog maar tien auto's in Nederland waren, was er geen verkeerswet noodig.

Eindnoten:

\# M: Werkschrift bl. 18r; gedateerd: K[alenberg] 2.11.1961.

Bloem voegde tussen haakjes de aantekening toe: ‘hoort bij “Democratie” enz.’ Vgl. nr. CXV.

CXXII[#]

Een vrouw vindt zichzelf redelijk, als zij niet onredelijk is in gevallen waarin de geijkte dat wel is, hoe onredelijk zij verder ook mag zijn.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 18r; gedateerd: K[alenberg] 15.1.1962.

CXXIII[#]

Wat men niet (nooit) gezien heeft is eindelijk hetzelfde als wat men niet (nooit) zal zien[1].

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 18r; gedateerd: K[alenberg] 25.1.1962.
VARIANT
1. zal zien < heeft gezien

CXXIV[#]

Vele volmaakt honorabele menschen nemen het uit een gevoel van omgekeerde eerlijkheid op voor juist diegenen, die zij *niet* moesten verdedigen.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 19r; gedateerd: K[alenberg] 10.2.1962.

CXXV[#]

Er komt in 's menschen leven een oogenblik waarop men zich bij zichzelf moet neerleggen. Vroeg, dan keurt de wereld het af, laat dan aanvaardt zij het. Maar au fond is het hetzelfde.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 19r; gedateerd: K[alenberg] 12.2.1962.

CXXVI[#]

Jarenlang is het vele nog bereikbaar. Daarna begint het geluk.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 19r; gedateerd: K[alenberg] 18.2.1962.

CXXVII#

Tegenspreken is vaak inwendig gelijk geven.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 19r; gedateerd: A[msterdam] 25.2.1962.

CXXVIII[#]

Poëzie is een uiting in woorden, waarvoor een innerlijke noodzaak bestaat. Dat de regels onder elkaar gedrukt zijn, en niet achter elkaar (proza) is dus niet essentieel[1], ofschoon[2] meestal toch wel.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 19r; gedateerd: K[alenberg] 26.2.1962.
CORRECTIE
1. essentieel/essentiëel
VARIANT
2. ofschoon < hoewel

CXXIX#

Eline Vere is en blijft een verrukkelijk boek, vooral voor een jeugdwerk, maar er is ontegenzeggelijk veel van Ouida in, maar die is ook, zeker tegenwoordig en in Nederland, onderschat. (Zie Chesterton en N. Douglas.)

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 19r-18v; gedateerd: B[ergen] l7.4.1962/K[alenberg] 4.11.1962.

Aanvankelijk eindigde dit aforisme met 'Ouida in.' In november 1962 veranderde Bloem de punt in een komma en voegde hij het tweede gedeelte van de zin en de verwijzing naar Chesterton en Douglas toe.
De roman *Eline Vere* verscheen in maart 1889; Louis Couperus was toen vijfentwintig jaar. Ouida was het pseudoniem van de Engelse schrijfster Marie Louise de la Ramée (1839-1908). Zij werd zeer bekend met haar romantische romans die in de hoge kringen speelden. Couperus las die romans toen hij vijftien was en heeft later verschillende malen getuigd van zijn grote bewondering voor Ouida. Norman Douglas schreef met respect en bewondering over haar in zijn essay 'Viareggio, May', opgenomen in de bundel *Alone* (London, 1921). Chesterton noemde haar in zijn boek *The Victorian age in literature* (London, Williams and Norgate, [1913]. p. 116-118). Vgl.*Het onzegbare geheim*, p. 882-884.

CXXX#

Ongelijk bekennen als men ongelijk heeft - daartoe is zelfs een vrouw soms wel in staat, hoewel moeilijk. Maar ongelijk bekennen als men volmaakt gelijk heeft - hiertoe is alleen de man in staat - en dan nog vrijwel nooit. En toch is dit een onafwendbare voorwaarde in een huwlijk.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 19r; gedateerd: K[alenberg] 9.5.1962.

CXXXI[#]

Vroeger waren er o.a. armen, thans is het leven voor iedereen armelijk geworden.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 19r; gedateerd: K[alenberg] 26.5.1962.

CXXXII[#]

Het eenige wat de dood tot op zekere hoogte aanvaardbaar maakt, is het volstrekt algemeene en onafwendbare ervan.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 19r; gedateerd: K[alenberg] 4.11.1962.

Het eerste citaat is ontleend aan: Racine, *Phèdre* I,1,36; het tweede aan: Shakespeare, *Othello* III,3,456. (Vgl. *Het onzegbare geheim,* p. 765, 869.)

CXXXIII#

> La fille de Minos et de Pasiphaé.
> To the Propontis and the Hellespont.

Twee regels, waarin eigenlijk niets staat dan twee namen. Maar dat is genoeg voor poëzie.

De wijze waarop ‘deskundigen’ tegenwoordig over poëzie schrijven, maakt, dat mijn hersens ervoor blijven bakken. Het dringt gewoonweg niet erin door.

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 20r; gedateerd: K[alenberg] 3.12.1962.

CXXXIV[#]

Four major poets emerged t.w. George, Hofmannsthal[1], Rilke en... Dehmel? Rilke heeft voor mij altijd iets geparfumeerds maar hij is en blijft de derde. Maar Dehmel? Zou het soms aan de Engelschen liggen, dat zij met de beste wil van de wereld geen Duitschers kunnen begrijpen?

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 20r; gedateerd: K[alenberg] 3.12.1962.
CORRECTIE
1. Hofmannsthal/Hofmannstal.

De titel(?) 'Four major poets emerged' niet teruggevonden; misschien was het de titel van een bloemlezing of van een artikel.

CXXXV[#]

Ik schaam mij te zeggen: Shakespeare kan ik toch eigenlijk het allermeest waardeeren als lyrisch dichter d.w.z. op de wijze van de Nonesuch-bloemlezing. Of hoef ik mij daarvoor eigenlijk niet te schamen?

Eindnoten:

M: Werkschrift bl. 20r; gedateerd: K[alenberg] 3.12.1962.

Waarschijnlijk bedoelt Bloem: William Shakespeare, *Poems.* London, Nonesuch Press, 1953. The New Nonesuch Shakespeare.

CXXXVI#

Het eenige communistische land, waarin dit mij niet tegen de borst stuit is Rusland. Rusland is nu eenmaal altijd imperialistisch geweest, of dit nu tsaristisch is of communistisch maakt in wezen niet het minste verschil. In alle andere landen is het òf (door dwang) opgelegd (de satellietlanden) òf surrogaat (Holland bijv. en Frankrijk, helaas!). Bij Frankrijk komt er waarschijnlijk nog een oude - en langzamerhand wel zeer verouderde traditie bij (de Fransche revolutie).

Eindnoten:

M: Werkschrift 20r; gedateerd: K[alenberg] 3.12.1962.

CXXXVII#

De mensch verachten is het meest edele, juiste, waardige. Het humanitarisme leidt in de praktijk precies tot datgene, wat het pretendeert, niet te doen.

Eindnoten:

M: Werkschrift 20r-21r; gedateerd: K[alenberg] 4.12.1962.

CXXXVIII[#]

Herinnering is jeugd van mensch en wereld.

Eindnoten:

M: Werkschrift 21r; gedateerd: K[alenberg] 7.12.1962.

CXXXIX[#]

Al schreef men zooveel als Voltaire en Vestdijk, men eindigt onuitgesproken hebbende het essentieelste.

Eindnoten:

M: Werkschrift 21r; gedateerd: K[alenberg] 7.12.1962.

CXL[#]

Alleen geschiedenis is interessant. Maar zonder heden geen verleden. De toekomst is - gelukkig? - onkenbaar. Alle verwachtingen, visioenen, hopen is niet alleen idioot, maar meestal ook misdadig.

Eindnoten:

M: Werkschrift 21r; gedateerd: K[alenberg] 10.12.1962.

Verantwoording

1 Inleiding

Op uitnodiging van zijn vriend Jan Greshoff vertrok J.C. Bloem half december 1947 naar Zuid-Afrika. Hij zou er een half jaar blijven. Greshoff had een hele rondreis georganiseerd die Bloem voerde langs bekende plaatsen als Johannesburg, Pretoria, Durban, Bloemfontein en Stellenbosch. Onderweg gaf Bloem lezingen, die bestonden uit een korte inleiding gevolgd door een voordracht uit eigen werk. Van de lezing op 23 februari 1948, in Worcester ten oosten van Kaapstad, is het schema van de inleiding bewaard gebleven. Eerst zou Bloem betogen dat zijn poëzie ‘geen commentaar noodig’ had, vervolgens zou hij ingaan op de ‘taal’ van zijn gedichten in relatie tot ‘tijdloosheid’ en de ‘tijd waarin’ de eerste gedichten waren ontstaan, namelijk die van vóór 1914. Dat was de tijd van de ‘Beweging’ waarover Bloem het vervolgens zou hebben. Verder zou hij wijzen op het verschil tussen zijn jeugdpoëzie en zijn latere werk: ‘Jeugdgedichten te breedsprakig. Toch ook iets, later niet meer, concieser maar minder creatief.’ Deze aantekeningen komen voor in een werkschrift van Bloem dat later in het bezit is gekomen van J.B.W. Polak.

Hoewel Bloem zich verschillende malen tegenover Greshoff beklaagde over het volle programma met de vele lezingen, bevielen het land en de mensen hem goed. Op 7 maart 1948 schreef hij vanuit Stellenbosch aan zijn uitgever A.A.M. Stols: ‘Overigens heb ik het hier erg prettig. Z.Afrika is in menig opzicht een heerlijk land en de menschen doen wat zij kunnen om het je naar den zin te maken. Toch zou ik, als die verdomde bolsjewiki er niet waren, op den duur liever in Holland wonen dan hier, maar gezien dat die ellendelingen

er nu eenmaal wèl zijn, geloof ik, dat er geen land ter wereld is (natuurlijk buiten Europa) waar ik liever zou willen wonen dan hier.

Sinds Woensdag ben ik hier gelogeerd bij prof. Malherbe, erg gezellig. Morgen ga ik mijn “tournee” beginnen. Ik ga eerst naar Johannesburg voor een week, ik logeer daar bij de Wesselsen (Elisabeth Eybers). Precies een maand later hoop ik in Kaapstad terug te zijn. Ik wou, dat het al zoo ver was, want ik zie wel tegen al die lezingen op.’ Brief in de Bloem-collectie van het Letterkundig Museum te Den Haag.

Bloem had de gewoonte zijn gedichten te noteren in cahiers. Een van zijn werkschriften had hij op reis meegenomen, maar hij kwam in Zuid-Afrika niet tot het schrijven van gedichten. Alleen maakte hij een spottend kwatrijn op Vestdijk na lezing van nummer 9 van het Zuid-Afrikaanse tijdschrift *Standpunte*, waarvan Greshoff redacteur was. In het bewuste nummer stond een van Vestdijks essays uit de serie ‘Essays in duodecimo’. S. Vestdijk, ‘De scherpe contour’. In: *Standpunte* nr. 9 [= 3 (1948), afl. 1], p. 21-28. Onder het essay staat een noot waarin de boekuitgave van *Essays in duodecimo* wordt aangekondigd. Het essay ‘De scherpe contour’ werd echter niet in de bundel opgenomen. Bloem schreef in zijn werkschrift:

Standpunte 9

Ook al vermomde ik mij als Eskimo,
Al prees ik Mohammed of Boedda heilig,
Het zou niets baten: nergens is men veilig
Voor een essay in duodecimo.
Kaapstad, 26.1.'48

Het was niet de enige keer dat Bloem zo op de literaire actualiteit reageerde. Bij het verschijnen van het boekje *Swordplay-Wordplay*, de polemiek in kwatrijnen van Roland Holst en Vestdijk, A. Roland Holst en Simon Vestdijk, *Swordplay-Wordplay. Kwatrijnen overweer*. 's-Graveland, De Driehoek, 1950. Podium Reeks. noteerde Bloem in zijn werkschrift:

Zie hoe Bergen paart met Doorn.
Wie is penis, wie vagijn?
't Geeft niet. Wat er wordt geboren
Is ten slotte een kwatrijn.
A'dam, 11 Aug. '50

Het bewuste nummer van *Standpunte* bevatte naast Vestdijks essay een bijdrage van Greshoff. Onder de titel ‘Mengelmeningen’ publiceerde hij een reeks korte uitspraken over uiteenlopende onderwerpen. Enkele maanden eerder was al een reeks van hem verschenen onder de titel ‘Twistappels’. J. Greshoff, ‘Twistappels’. In:*Standpunte* nr. 8 [= 2 (1947), afl. 4], p. 49-51; J. Greshoff: ‘Mengelmeningen’. In:*Standpunte* nr. 9 [= 3 (1948), afl. 1] , p. 69-70. Waarschijnlijk geïnspireerd door deze twee reeksen schreef Bloem tijdens zijn verblijf in Zuid-Afrika een vergelijkbare reeks onder de titel ‘Op- en aanmerkingen’ die in het augustusnummer van *Standpunte* verscheen. J.C. Bloem, ‘Op- en aanmerkingen’. In: *Standpunte* nr. 11 [= 3 (1948), afl. 3], p. 1-4.

Na terugkeer in Nederland is Bloem doorgegaan met het noteren van ‘Op- en aanmerkingen’. In mei 1952 verscheen ter gelegenheid van zijn vijfenzestigste verjaardag bij C.P.J. van der Peet een bundel van 77 markante uitspraken onder de titel *Aphorismen* Het boekje werd aangekondigd in het *Nieuwsblad voor de boekhandel* van 1 mei 1952 (jrg. 119, nr. 18, p. 410), maar pas in het nummer van 5 juni (jrg. 119, nr. 23, p. 528) vermeld onder de verschenen uitgaven. Het bundeltje bevatte 24 nummers uit de eerder in *Standpunte* gepubliceerde reeks ‘Op- en aanmerkingen’, de andere waren nieuw. In een prospectus werd het boekje als volgt aangekondigd: ‘Op 10 Mei 1952 wordt de dichter J.C. Bloem 65 jaar. Bij deze gelegenheid verschijnt van zijn hand een bundel aphorismen. Voor de vele vrienden van de dichter zal deze uitgave geen verrassing zijn. Wie het genoegen had ooit een avond in zijn gezelschap te verkeren, zal herhaaldelijk getroffen zijn door de markante uitspraken van deze boeiende causeur.

J.C. Bloem is een fijnproever, niet alleen op het gebied

van de poëzie, maar op welhaast ieder levensterrein. Men kan dus niet verwachten, dat hij alle aphorismen, die hij bij tal van gelegenheden heeft uitgesproken, zou hebben opgetekend, laat staan gepubliceerd of gebundeld. Dit boekje bevat dus als het ware een door hemzelf gemaakte bloemlezing van 76 aphorismen, die geen enkele genieter van Bloem's poëzie zich mag laten ontgaan.'

Het initiatief voor de uitgave was waarschijnlijk uitgegaan van C.P.J. van der Peet of van diens medewerker Karel van Boeschoten. Van der Peet was als boekhandelaar in Indië begonnen. Na de oorlog kocht hij De Moderne Boekhandel in Amsterdam. Hij vestigde zich in de Leidsestraat. Uit liefhebberij gaf hij ook boeken uit. In de jaren vijftig nam hij de eveneens in Amsterdam gevestigde uitgeverij 'De Spieghel' over. Het fonds van Van der Peet omvatte behalve enkele literaire uitgaven verschillende boeken over Indonesië en kinderboeken. Ik dank A.L. Sötemann voor zijn inlichtingen betreffende Van der Peet en De Moderne Boekhandel. Bloem leerde Van der Peet via De Moderne Boekhandel kennen. Voor het glas-in-loodraam dat Laurens Bleeker voor de boekhandel had gemaakt, schreef Bloem de volgende tekst:

> De mens verarmt niet maar verrijkt
> Waar Hermes naar de Muze kijkt.

Deze tekst is samen met een tekening naar het raam van Bleeker afgedrukt in: H. Knorringa, *Voor welke vrouw de hoogste eer*, het Nieuwjaarsgeschenk voor 1955 van N.V. De Moderne Boekhandel, Uitgeverij 'De Spieghel' en C.P.J. van der Peet. De typografie van Bloems *Aphorismen* werd verzorgd door Helmut Salden. Naast de gewone uitgave, gedrukt op chamoix-getint papier, verscheen in een oplage van 50 exemplaren een luxe-editie. De genummerde exemplaren van de luxe-editie waren gedrukt op Ossekop, door Bloem gesigneerd, en voorzien van zijn portret. Dit was de foto van Edith Visser die later ook is gebruikt in de uitgave van Bloems *Verzamelde gedichten.* Ook in de gewone exemplaren

van de *Aphorismen* is de foto van Edith Visser ingeplakt. Op 17 maart 1952 schreef Bloem aan Edith Visser: ‘Natuurlijk vind ik dat heel best; ik heb nu een dubbele reden om te hopen, dat het boekje goed verkocht wordt, omdat ik er dan zoowel jou buidel als de mijne mee spek. Ik ga Donderdag even naar A'dam en zal dit dan tegen Karel v.B. zeggen.’ Brief in de Bloem-collectie van het Letterkundig Museum te Den Haag. ‘Karel v.B.’ was Karel van Boeschoten, aanvankelijk tweede man in Boekhandel Nijhoff in Den Haag, later in dienst bij Van der Peet in De Moderne Boekhandel. (Mondelinge mededeling A.L. Sötemann.)

Bloems vaste uitgever, A.A.M. Stols, was zeer ontstemd over de verschijning van de *Aphorismen* bij Van der Peet. J.-P. Barth, de zaakwaarnemer van Stols, schreef erover aan Greshoff: ‘Daarnaast komt nog, dat Bloem geen goede indruk heeft gemaakt met het aanbieden van zijn Aphorismen aan C.A.v.d.Peet inplaats van aan de Uitgeverij Stols, temeer bevreemdend omdat elke financiele wens van Bloem door mij werd vervuld.’ [J. Greshoff/A.A.M. Stols,] *‘Ik ben overbodig geworden!’ Briefwisseling J. Greshoff-A.A.M. Stols.* Deel 3, 1951-1956. Ed. Salma Chen en S.A.J. van Faassen. 's-Gravenhage, 1992. Achter het Boek 26. p. 60.

In zijn recensie van de *Aphorismen* merkte Greshoff op: ‘Wanneer ik critiek op deze aphorismen uitoefen, dan beperk ik mij tot een vraagstuk van vorm. Naar mijn opvatting en smaak behoren aphorismen [...] scherp, bondig, nauwkeurig geformuleerd, als een diamant geslepen te worden. Wat Bloem hier aanbiedt zijn eigenlijk geen aphorismen doch aantekeningen. Aantekeningen mogen wel wat losjes en gemoedelijk neergeschreven zijn.’ J. Greshoff, ‘Bloems “Aphorismen” zijn meer aantekeningen’. In: *Het vaderland* 25 oktober 1952. Vgl. J. Greshoff, ‘Kroniek van het Nederlands proza. J.C. Bloem als kriticus’. In: *Standpunte* NR 9 (1954/55), nr. 5, p. 63. C.J. Kelk was in zijn recensie zelfs uitgesproken negatief. (C.J. Kelk, ‘Aphorismen van*Bloem....* maar geen *Bloem* van Aphorismen’. In: *De groene Amsterdammer* 5 juli 1952.)Bloem reageerde in een brief van 12 december 1952: ‘Je had volkomen gelijk wat de titel betreft, maar deze was dan ook niet van mij.’ Brief in de Bloem-collectie van het Letterkundig Museum te Den Haag.

Bloems aforismen mogen dan die kwalificatie nauwelijks

verdienen, hetzelfde geldt voor de verschillende bundeltjes van Greshoff zelf en van Bloems vrienden en collega's Van Vriesland en Roland Holst. Greshoff heeft de meeste quasi-aforismen op zijn naam staan. Vgl. de bibliografie in: J. Greshoff, *265 redenen tot ruzie*. Een keuze uit zijn aforismen door Gerd de Ley. 's-Gravenhage/Rotterdam, 1978. p. 46-48. De eerstgenoemde publiceerde eveneens in 1952 het bundeltje *Vereenvoudigingen*, een jaar later gevolgd door *Kortschrift*. Victor E. van Vriesland, *Vereenvoudigingen.* Amsterdam, 1952. Dit was een bibliofiele uitgave in 125 exemplaren. Zij werd opgenomen in: Victor E. van Vriesland, *Kortschrift,* Nieuwjaarsgeschenk 1953-1954 van de Wereldbibliotheek te Amsterdam. Volgens de recensent van *De tijd* ging het bij de bundeltjes van Bloem en Van Vriesland niet om aforismen: ‘Het zijn losse volzinnen, vluchtige invallen, waardeerbare uitspraken, soms zeer karakteristieke opmerkingen, maar slechts zelden vertonen zij het klassieke voorkomen van een aphorisme.’ [Anoniem,] ‘Geest en leven’. In:*De tijd* 25 juni 1952.

Roland Holsts bundeltje *Kort* uit 1967 lijkt nog het meest op Bloems *Aphorismen.* In beide boekjes zijn sommige uitspraken eerder kleine essays dan korte, puntige statements. Behalve door het ontbreken van een treffende formulering zijn ze ook wat de inhoud betreft geen echte aforismen; ze ontberen te veel het paradoxale element en het subtiele evenwicht van scherpte en geestigheid.

In juni 1954 begon Bloem aan een nieuwe serie aforismen. Hoewel de kwalificatie ‘aforismen’ voor Bloems uitspraken dus twijfelachtig is, gebruik ik de term in aansluiting bij de titel van het bekende bundeltje*Aphorismen.*Hij gebruikte daarvoor een werkschrift dat hij in mei 1945 had gekocht voor een reeks kleine essays die hij al jaren van plan was te schrijven. Het schrift bevatte het bekende essay ‘Het Panorama Mesdag’ en de aanzet voor twee andere essays. Daarna was het jarenlang ongebruikt gebleven. Vanaf juni 1954 tot december 1962 schreef Bloem op de nog lege bladzijden 53 nieuwe uitspraken onder de titel ‘Aphorismen II’. Indachtig de kritiek van Greshoff schrapte hij deze titel

weer en noteerde ernaast ‘Afrekeningen’, maar ook die titel beviel Bloem niet. Hij schrapte hem en schreef boven de doorhalingen ‘Obiter dicta. (Augustine Birrell)’. Deze aantekening verwijst naar de series kleine essays die de Engelse politicus en literator Augustine Birrell (1850-1933) onder de titel *Obiter dicta* in twee bundels uitgaf (1884 en 1887). Waarschijnlijk heeft Bloem dus voor zijn tweede serie aforismen de titel ‘Obiter dicta’, of de Nederlandse vertaling ervan (‘Terloops gemaakte opmerkingen’) overwogen.

Het werkschrift met de aforismen, dat na Bloems dood in het bezit is gekomen van Clara Eggink, is inmiddels verloren gegaan; de bladzijden met de aforismen zijn alleen in fotokopie overgeleverd. De erin voorkomende aforismen zijn tot dusver nooit gepubliceerd.

In zijn aforismen - dat geldt ook voor de nagelaten - toont Bloem zich een onvervalste *laudator temporis acti*, een verheerlijker van lang vervlogen tijden. Voor hem was de tijd van vóór 1914, of liever nog van vóór de Franse Revolutie, het, helaas onbereikbaar geworden, ideaal dat hij telkens opnieuw zijn tijdgenoten voorhield. Die gelukkige tijden waren nog niet geïnfecteerd door democratie, socialisme en andere in Bloems ogen verderfelijke ideeën en stromingen. Ongetwijfeld had Bloem van de achttiende en negentiende eeuw een sterk geïdealiseerd beeld dat weinig met de toenmalige werkelijkheid overeenkwam. Hij zal dat zeker ook beseft hebben. Desondanks was voor hem het heden in alle opzichten minder. De ellende was begonnen met de Franse Revolutie en sindsdien gold Bloems bekende uitspraak: ‘Iedere verandering is een verslechtering, zelfs een verbetering’. ‘Aphorismen XXXIV’, zie hiervóór p. 42.

2 Selectie

In deze uitgave zijn alle gebundelde, ongebundelde en nagelaten aforismen van Bloem opgenomen. Hiervoor is gebruikgemaakt van de volgende overgeleverde, geautoriseerde bronnen: het bundeltje *Aphorismen*, de publicatie in *Standpunte*

en de fotokopieën van het werkschrift. Normaal gesproken kan een uitgave uiteraard niet gebaseerd zijn op fotokopieën, maar in dit geval vervangen ze een oorspronkelijke bron die verloren is gegaan. De fotokopieën bevinden zich in particulier bezit. Verder zijn verschillende gegevens over de aforismen ontleend aan brieven en andere documenten in de Bloem-collectie van het Letterkundig Museum.

3 Tekst

Van de meeste aforismen is slechts één gedrukte of geschreven tekst overgeleverd. Alleen van sommige gebundelde *Aphorismen* bestaat een vroegere, in *Standpunte* gepubliceerde, versie. Ook in deze gevallen is de laatste geautoriseerde tekst gevolgd. De belangrijkste overweging hiervoor was het door Bloem zelf samengestelde bundeltje *Aphorismen* als eenheid binnen deze uitgave op te nemen en daarmee opnieuw voor de lezer beschikbaar te stellen. De *Aphorismen* zijn van belang door de selectie die Bloem ervoor uit de publicatie in *Standpunte* heeft gemaakt en door de tekstuele wijzigingen die hij in sommige aforismen heeft aangebracht. Als er twee versies van een aforisme zijn overgeleverd, zijn van de vroege versie alle woord- en interpunctievarianten in de ‘Aantekeningen’ vermeld. Dit geldt ook voor de veranderingen in de tekst van de nagelaten aforismen. In het geval van doorhalingen en toevoegingen is de oorspronkelijke lezing als variant in de ‘Aantekeningen’ opgenomen.

De status van de nagelaten aforismen verschilt principieel van de overige. Hoewel de tekst ervan geheel voltooid is, heeft hij een voorlopig karakter. Bij publicatie zou Bloem ongetwijfeld nog veranderingen in de formulering hebben aangebracht en waarschijnlijk zelfs ook aforismen als minder geslaagd hebben geschrapt.

De aforismen zijn afgedrukt in de door Bloem gebruikte spelling van De Vries en Te Winkel. Daarbij zijn enkele spellingeigenaardigheden zoals het, ook volgens De Vries en Te Winkel, ouderwetse ‘ontzachlijk’ gehandhaafd. De inter-

punctie van Bloem is eveneens ongewijzigd overgenomen, tenzij het gaat om een schrijf- of zetfout.

Alle schrijf- en zetfouten in de aforismen zijn gecorrigeerd. Het kan gaan om spelfouten of om inhoudelijke onjuistheden zoals tweemaal hetzelfde woord zonder zin. De aangebrachte correcties zijn met de oorspronkelijke, foutieve lezing vermeld in de 'Aantekeningen'.

4 Datering

Alle nagelaten aforismen zijn door Bloem gedateerd. In de meeste gevallen heeft hij in het werkschrift ook de plaats van schrijven onder het aforisme genoteerd. De dateringen en de plaatsen zijn niet in de tekst, maar in de 'Aantekeningen' opgenomen. Van de door Bloem gepubliceerde aforismen is geen precieze datering bekend.

5 Typografische aanpassingen

In verband met de verschillende aard van de bronnen (bundel, tijdschrift, werkschrift) zijn de volgende uniformeringen doorgevoerd:

In aansluiting bij het bundeltje *Aphorismen* zijn alle aforismen doorlopend met romeinse cijfers genummerd.

De dubbele aanhalingstekens zijn vervangen door enkele.

Titels van gedichten en (losse) verhalen staan tussen enkele aanhalingstekens; titels van gedichtenbundels, romans en toneelstukken zijn gecursiveerd.

De volgorde van afhalings- en leesteken, en die van interpunctie en sluithaakje zijn, voor zover nodig, gecorrigeerd. Dus 'Dostojefski.)' in plaats van 'Dostojefski).'

Alinea's worden aangegeven door inspringen van de tekst.

6 Volgorde

De aforismen zijn in deze uitgave ondergebracht in drie afdelingen. De eerste bestaat uit de door Bloem zelf gebundelde aforismen. Samen vormen zij het oorspronkelijke

bundeltje *Aphorismen*. De tweede afdeling bevat de niet-gebundelde 'Op- en aanmerkingen' uit *Standpunte*. Ze zijn afgedrukt in de volgorde van de tijdschriftpublicatie. In de derde afdeling zijn de nagelaten aforismen afgedrukt, in de chronologische volgorde van het werkschrift. Het is zeer wel denkbaar dat Bloem bij publicatie van deze reeks een andere, meer inhoudelijk bepaalde, volgorde zou hebben gekozen. Nu hij daar niet meer toe is gekomen, is de gegeven volgorde van het werkschrift de enig mogelijke.

7 Aantekeningen

De 'Aantekeningen' achterin deze uitgave dienen in de eerste plaats ter verantwoording van de volgorde waarin de aforismen zijn opgenomen en van alle editorische beslissingen. Elke aantekening bestaat in ieder geval uit een bronvermelding en verder uit correcties, varianten en commentaar.

De bronvermelding is een bibliografische beschrijving van alle overgeleverde versies, in de meeste gevallen slechts één. Er wordt gebruik gemaakt van de volgende siglen: M voor manuscript (= werkschrift), T voor publicatie in *Standpunte* en D voor druk.

De correcties en varianten worden gepresenteerd in de vorm van een 'gelemmatiseerd' apparaat. De opzet hiervan is:

> Alleen dat gedeelte van de leestekst wordt aangehaald dat gecorrigeerd is of dat verschilt van de lezing in de vroegere versie.
> Ervóór staat een nootnummer, dat verwijst naar hetzelfde (superscripte) nummer in de tekst.
> De aanhaling wordt bij de correcties gevolgd door een 'Duitse komma' (/) en bij de varianten door een naar links gericht haakje (<), dat de betekenis heeft van 'ontstaan uit'.
> Na de 'Duitse komma' volgt de oorspronkelijke, foutieve lezing in de basistekst.
> Na het haakje volgt de variante lezing van de vroegere versie.

De commentaar in de 'Aantekeningen' is bescheiden van

opzet. In de eerste plaats worden nadere gegevens verstrekt over de datering van de nagelaten aforismen. Verder zijn zoveel mogelijk alle citaten, titels en toespelingen thuisgebracht. Ik dankMarco Goud voor zijn hulp bij het thuisbrengen van citaten en titels.
In de ‘Aantekeningen’ wordt in verkorte vorm verwezen naar: J.C. Bloem, *Het onzegbare geheim. Verzamelde essays en kritieken 1911-1963.* Bezorgd door H.T.M. van Vliet. Amsterdam, 1995.

8 Register

Achterin deze uitgave is een register opgenomen. Het bevat alle namen van personen en alle titels die in de aforismen en in de tekst van de ‘Verantwoording’ en de ‘Aantekeningen’ voorkomen. Verder is het een trefwoordenregister van de belangrijkste onderwerpen die Bloem in zijn aforismen aan de orde heeft gesteld, zoals ‘democratie’, ‘leven’, ‘dood’, ‘man’, ‘vrouw’, ‘poëzie’ enzovoort. Bij de samenstelling van een dergelijk register zijn subjectieve keuzen onvermijdelijk, omdat men moeilijk alle zelfstandige naamwoorden uit de aforismen in het register kan opnemen. Desondanks zijn de belangrijkste en de meest frequent terugkerende thema's van Bloem vrij gemakkelijk te herkennen en te inventariseren.

Aantekeningen

I
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 1.
D: *Aphorismen*, p. [5].
VARIANTEN
1. verkeerd. < verkeerd?
2. wat, < wat

II
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 1.
D: *Aphorismen,* p. [6].
VARIANTEN
1. realisten, en zelfs: < realisten of
2. eeuwen bezig, < eeuwen lang bezig
3. eersten. < eersten. Maar zonder denkbeelden geen daden, dat is hun eenige verontschuldiging.

III
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 1.
D: *Aphorismen*, p. [7].
CORRECTIE
1. Byzantium,/Byzantium
VARIANTEN
2. middeleeuwen - dichterbij aan < middeleeuwen, dichterbij nog aan
3. om niet te zeggen < zoo niet
4. daalt < daalt,
5. verhindert. < verhindert. Maar is dit alles misschien noodig omdat de wereld zelf ook aan het ondergaan is door het toekomstige gebrek aan de voor het leven er-op volstrekt noodige grondstoffen? Zou de ondergang van de beschaving soms samenvallen met den ondergang van den mensch?

IV
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 1.
D: *Aphorismen,* p. [8]-[9].
CORRECTIE
1. vervoering/vervoeringen
VARIANTEN
2. leed < leed,
3. dood - dat < dood, dit
4. gevoelens, < gevoelens
5. wereld, < wereld
6. om < over
7. zin, te wenschen, < zin te wenschen
8. dàn < dan
9. aanvaardt, < aanvaardt
10. doen, < doen
11. het vereischt < vereischt
12. zijn < diens
13. uit < van
14. Maar < En
15. eeuwig < eeuwig als een storm-avondrood
16. iets, < iets

V
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.
D: *Aphorismen,* p. [10].
VARIANT
1. Een van de meest juiste uitspraken, die ik ken. < Mijn noodlot in a nutshell.
Het citaat van Dostojewski is ontleend aan diens *Aantekeningen uit het dodenhuis.* (Vgl. F.M. Dostojewski, *Verzamelde werken.* Dl. III. Amsterdam, 1957, p. 24.)
VI
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.
D: *Aphorismen,* p. [II].

VII
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.

D: *Aphorismen,* p. [12].
CORRECTIE
1. is/is.
VARIANTEN
2. onjuist, < onjuist
3. vaak < veel
4. doet), < doet)
5. in de kunst is < is
VIII
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 5 (augustus), p. 2.
D: *Aphorismen,* p. [13].
VARIANTEN
1. ter < als
2. is. Maar welk een verlies! < is.

IX
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.
D: *Aphorismen*, p. [14].
X
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.
D: *Aphorismen*, p. [15].

XI
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.
D: *Aphorismen*, p. [16].

XII
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.
D: *Aphorismen*, p. [17].
VARIANT
1. minder of anderen aan het bewind < minderen of anderen, aan de regeering
XIII
T: *Standpunte* (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.
D: *Aphorismen,* p. [18].

VARIANTEN
1. gepaard < gepaard gaande
2. dien < den
XIV
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.
D: *Aphorismen*, p. [19].
VARIANT
1. dat < dit
XV
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 3.
D: *Aphorismen*, p. [20].
VARIANTEN
1. siècle', < siècle'
2. savoir, < savoir
3. savoir, < savoir
De 'stupide 19ième siècle' is een uitspraak van Balzac ('Lettre à l'Étrangère' 15 november 1838), door Léon Daudet als titel gebruikt voor een van zijn beroemdste essays (*Le stupide XIXe siècle,* 1922). Bloem had grote bewondering voor de polemist Daudet. (Vgl. *Het onzegbare geheim,* p. 173.) Het bekende gezegde 'tout savoir, c'est tout pardonner' wordt wel in verband gebracht met een passage in de roman *Corinne* van Madame de Staël.

XVI
T: *Standpunte* 3(1948), nr. 3 (augustus), p. 3.
D: *Aphorismen*, p. [21].
VARIANTEN
1. E.A. Poe < Poe
2. zeker geen < geen
3. kant, die mij < kant die
Antoine-Joseph Wiertz (1806-1865) was een Belgische schilder van onder andere morbide en erotische voorstellingen naar de negentiende-eeuwse zwartromantische traditie waartoe ook vele verhalen van Poe behoren.

XVII
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 3.
D: *Aphorismen*, p. [22].

XVIII
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 3.
D: *Aphorismen,* p. [23].
VARIANT
1. dat dit zoo is < dàt de democratie verkieselijk is

XIX
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 3.
D: *Aphorismen,* p. [24].

XX
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 3.
D: *Aphorismen*, p. [25].
VARIANT
1. nooit meer < nooit

XXI
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 3.
D: *Aphorismen*, p. [26].
VARIANT
1. doen < willen doen

XXII
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 3.
D: *Aphorismen,* p. [27].
VARIANTEN
1. mensch, < mensch (
2. onderscheidt, < onderscheidt)
3. Men [...] nu? < Men lacht om de lofdichten op de aanzienlijken in de vroegere eeuwen. Maar is er iets verachtelijkers dan de adepten van Hitler en Stalin? De goedpraters van iedere zonde tegen den geest (het lichaam nog daargelaten).

XXIII
T: *Standpunte* (1948), nr. 3 (augustus), p. 4.
D: *Aphorismen,* p. [28].
VARIANTEN
1. beminde levenden < levenden
2. plegen [...] plegen. < plegen. Als ik één seconde van den dag niet aan W. [= Wim, de zoon van Bloem] denk, pleeg ik verraad tegenover hem. Maar het is voor een mensch niet mogelijk, dit verraad niet te plegen.
De uitspraak van Koestler luidt: 'For to go on living is already a betrayal, a breach of solidarity towards the dead.' (Arthur Koestler, *Thieves in the night. Chronicle of an experiment.* London, Macmillan & Co. ltd, 1946, p. 270; vgl.Fokke Sierksma, 'Poëzie als ernst'. In: *Commentaar op Achterberg. Opstellen van jonge schrijvers over de poëzie van Gerrit Achterberg.* Verzameld doorFokke Sierksma. 's-Gravenhage, D.A. Daamen's Uitgeversmaatschappij N.V., 1948, p. 190.)

XXIV
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 4.
D: *Aphorismen*, p. [29].
VARIANT
1. Men [...] heeft. < Men leert pas uit de ondervinding als men er niets meer aan heeft.

XXV
D: *Aphorismen,* p. [30].

XXVI
D: *Aphorismen*, p. [31].

XXVII
D: *Aphorismen,* p. [32].
Met de verwijzing naar Shelley doelt Bloem waarschijnlijk op diens gedicht 'Epipsychidion'. Zie hierna bij nr. XLVIII.

XXVIII
D: *Aphorismen,* p. [33].

XXIX
D: *Aphorismen,* p. [34].
CORRECTIE
1. Das/das
Het citaat is ontleend aan: Richard Dehmel, *Zwei Menschen. Roman in Romanzen. (Gesammelte Werke.* Fünfter Band. Berlin, S. Fischer Verlag, 1908, p. 165.)

XXX
D: *Aphorismen*, p. [35].
Het citaat is ontleend aan: Graham Greene, *The heart of the matter.* London etc., William Heinemann, [1948]. p. 125.

XXXI
D: *Aphorismen*, p. [36].

XXXII
D: *Aphorismen,* p. [37].
CORRECTIE
1. kuischheid/kuisheid

XXXIII
D: *Aphorismen*, p. [38].

XXXIV
D: *Aphorismen*, p. [39].

XXXV
D: *Aphorismen,* p. [40].

XXXVI
D: *Aphorismen,* p. [41].
'Modern love' is een reeks van vijftig 'sonnetten' die geen veertien maar zestien regels tellen, gepubliceerd in de bundel *Modern love, and poems of the English roadside, with poems and ballads* (1862) van George Meredith.

XXXVII
D: *Aphorismen*, p. [42].

XXXVIII
D: *Aphorismen*, p. [43].
'Credo quia absurdum': 'Ik geloof het omdat het dwaas is'. De uitspraak wordt toegeschreven aan Tertullianus, hoewel hij de woorden nooit heeft gebruikt. (Vgl. Tertullianus, *De carne Christi*5,25.) Bloems variant betekent: 'Ik geloof het omdat ik dwaas ben'.

XXXIX
D: *Aphorismen*, p. [44].

XL
D: *Aphorismen*, p. [45].

XLI
D: *Aphorismen*, p. [46].
'Magna voluisse sat est': 'Het is voldoende grote dingen gewild te hebben'; variatie op 'In magnis et voluisse sat est' (Propertius, *Elegiae* 11,10,6).

XLII
D: *Aphorismen*, p. [47].
De Belgische dichter Émile Verhaeren (1855-1916) was in zijn tijd, vooral na de publicatie van *La multiple splendeur*(1906), een beroemde dichter die in geheel Europa werd geëerd. In 1911 prees Bloem hem in *De beweging* als 'een groot dichter'. (Vgl. *Het onzegbare geheim,* p. 261-270.)

XLIII
D: *Aphorismen,* p. [48].

XLIV
D: *Aphorismen,* p. [49].

XLV
D: *Aphorismen,* p. [50].

XLVI
D: *Aphorismen*, p. [51].
Vgl. nr. CXV.

XLVII
D: *Aphorismen*, p. [52].

XLVIII
D: *Aphorismen,* p. [53].
Met het begrip ‘le plaisir’ bedoelt Bloem het ‘op ongecompliceerde wijze en niet gehinderd door ethische of andere scrupules genieten van sexulatiteit en van andere gevoelens’ (‘l'abandon pur et simple à la sensation’; vgl. Robert Mauzi, *L'idée du bonheur dans la littérature et la pensée françaises au XVIIIe siècle.* Paris, 1960. p. 387-431; het citaat op p. 397.)
‘epipsychidionisten’: nieuwvorming, geïnspireerd op het gedicht ‘Epipsychidion’ (1821) van Shelley. Hierin heeft Shelley zijn visie op de liefde en schoonheid verwoord. Hij ging uit van de abstracte idee of het ideaal Schoonheid. Elke vrouw vertegenwoordigt een deel van het ideaal. Door zich in de liefde tot één vrouw te beperken, leert de man slechts één deel of aspect van de Schoonheid kennen. In de liefde voor telkens een andere vrouw ontmoet men elke keer nieuwe aspecten van het ideaal en benadert men zo de Schoonheid steeds dichter. Vandaar dat Shelley's gedicht wel wordt beschouwd als een pleidooi voor de vrije liefde.
D.H. Lawrence (1885-1930) was een van Bloems uitgesproken antipathieën in de Engelse literatuur. Diens beroemde roman *Lady Chatterley's lover* vond Bloem een ‘zot en stomvervelend boek’. (Vgl. *Het onzegbare geheim,*p. 860.)

XLIX
D: *Aphorismen*, p. [54].

L
D: *Aphorismen,* p. [55].

LI
D: *Aphorismen*, p. [56].

LII
D: *Aphorismen*, p. [57].

LIII
D: *Aphorismen*, p. [58].

LIV
D: *Aphorismen*, p. [59].

LV
D: *Aphorismen*, p. [60].

LVI
D: *Aphorismen*, p. [61].

LVII
D: *Aphorismen,* p. [62].
'sponzendoos': metalen of glazen doosje met een vochtig sponsje dat kinderen vroeger mee naar school namen om hun lei schoon te vegen.

LVIII
D: *Aphorismen*, p. [63].

LIX
D: *Aphorismen*, p. [64].

LX
D: *Aphorismen*, p. [65].
'The English mailcoach' van Thomas de Quincey, door Albert Verweyin november-december 1896 in het Nederlands vertaald, bestaat uit drie delen. Het tweede deel gaat over de

'plotselinge dood', door sommigen als een zegen beschouwd, door anderen, met name de christelijke kerk, als de ergste vloek die de mens kan overkomen, omdat de ongelukkige geen gelegenheid heeft zich op zijn einde voor te bereiden. Als voorbeeld haalt De Quincey een voorval aan dat hem is overkomen toen hij een tocht maakte op de postwagen van de Manchester-Glasgowpost. Onderweg weet De Quincey een frontale botsing van de postwagen met een jong paartje in een sjees ternauwernood te voorkomen door vanaf de bok de jongeman van het tegemoet komende rijtuig waarschuwend toe te schreeuwen. De Engelse auteur Anthony Trollope (1815) werd op 3 november 1882 getroffen door een beroerte, terwijl Edith Tilley hem de roman *Vice versa* van F. Anstey voorlas. Trollope stierf op 6 december zonder de afloop van *Vice versa* te kennen.

LXI
D: *Aphorismen*, p. [66].
Het citaat 'seul roman qu'on peut tirer de soi-même' niet gevonden. De roman*The way of all flesh* van Samuel Butler (1835-1902) verscheen postuum in 1903. Het Victoriaanse Engeland wordt erin gehekeld en geïroniseerd. In zijn*The authoress of the Odyssee* (1897) probeerde hij te bewijzen dat de *Odyssee*door een vrouw is geschreven. Zijn*Note-books*werden ook pas na zijn dood in verschillende delen uitgegeven. Bloem vergelijkt ze met de postume uitgaven van *The notebooks*van Henry James (ed. F. O. Matthiessen and Kenneth B. Murdock, New York, 1947) en van *Journal inédit 1887-1910* van Jules Renard (Paris, 1925-1927).

LXII
D: *Aphorismen*, p. [67].
CORRECTIE
1. liggende, gedachte/liggende gedachte,

LXIII
D: *Aphorismen*, p. [68].

LXIV
D: *Aphorismen*, p. [69].

LXV
D: *Aphorismen*, p. [70].

LXVI
D: *Aphorismen,* p. [71].

LXVII
D: *Aphorismen*, p. [72].

LXVIII
D: *Aphorismen*, p. [73].

LXIX
D: *Aphorismen*, p. [74].

LXX
D: *Aphorismen*, p. [75].

LXXI
D: *Aphorismen*, p. [76].
'La mort et le bûcheron' is een fabel van La Fontaine: een arme houthakker bezwijkt onder de last van een bos hout. Hij overdenkt zijn miserabele leven en roept de Dood, die onmiddellijk verschijnt. Op diens vraag wat hij moet doen, antwoordt de houthakker: mij helpen de last weer op te nemen. De les van de fabel is dan:

Plûtot souffrir que mourir,
C'est la devise des hommes.

LXXII
D: *Aphorismen*, p. [77].

LXXIII
D: *Aphorismen*, p. [78].

LXXIV
D: *Aphorismen*, p. [79].
Jacques de Kadt (1897-1988) was aanvankelijk actief in de communistische beweging, maar trad na de oorlog toe tot de PvdA. Hij was jarenlang als buitenlandspecialist voor de partij lid van de Tweede Kamer. Hij stond bekend om zijn anti-Russische houding, maar hij had ook forse kritiek op behoudende en reactionaire krachten in het Westen. In 1947 publiceerde hij een bundel essays onder de titel *Verdediging van het Westen.*

LXXV
D: *Aphorismen,* p. [80].

LXXVI
D: *Aphorismen,* p. [81].
De Franse maarschalk Philippe Pétain was een held uit de Eerste Wereldoorlog. Na de wapenstilstand van juni 1940 leidde hij de regering van het onbezette deel van Frankrijk, de zogenaamde Republiek van Vichy. Door zijn collaboratie met de Duitsers compromitteerde hij zich zodanig dat hij na de oorlog ter dood werd veroordeeld. Het vonnis werd gewijzigd in levenslang en in 1951 om gezondheidsredenen omgezet in een internering in een ziekenhuis.
Willem Mengelberg (1871-1951) werd in 1895 benoemd tot dirigent van het Concertgebouworkest. Onder zijn leiding verwierf het orkest zich internationale faam. Vermaard waren Mengelbergs uitvoeringen van de muziek van eigentijdse componisten, met name van Mahler. In verband met zijn welwillende houding tegenover de Duitse bezetter - Mengelberg dirigeerde in de oorlog ook Duitse orkesten - werd hem in 1945 een dirigeerverbod opgelegd, eerst voor het leven, later beperkt tot zes jaar.

LXXVII
D: *Aphorismen*, p. [82].

LXXVIII
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.

LXXIX
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.

LXXX
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 2.
Samson Agonistes is een tragedie naar klassiek voorbeeld uit 1671 van John Milton (1608-1674) over de bijbelse figuurSamson.

LXXXI
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 3.

LXXXII
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 3.

LXXXIII
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 3.

LXXXIV
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 4.

LXXXV
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 4.

LXXXVI
T: *Standpunte* 3 (1948), nr. 3 (augustus), p. 4.
CORRECTIE
1. verbeelde?/verbeeldde?

LXXXVII
M: Werkschrift bl. 15r; gedateerd: 20.6.1954.
VARIANT
1. Wat [...] zelf? < Wat is het vreeselijkste sterven vergeleken bij de dood zelf?

LXXXVIII
M: Werkschrift bl. 15r; gedateerd: 19.12.1955.
Het citaat is de slotzin van Shelley's essay *A defence of poetry* (1821).

LXXXIX
M: Werkschrift bl. 15r; gedateerd: 19.12.1955.

LXL
M: Werkschrift bl. 15r; gedateerd: 21.1.1956.
CORRECTIE
1. Iedere/Ieder

LXLI
M: Werkschrift bl. 15r; gedateerd: 2.2.1956.
VARIANTEN
1. 'idealen' < wenschen
2. ook < zelfs
3. daarin < erin
Bloem heeft 'daarin' vervangen door 'in deze', maar het daaropvolgende woord is in de kopie weggevallen; er was geen andere mogelijkheid dan de geschrapte lezing 'daarin' te herstellen.

LXLII
M: Werkschrift bl. 16r; gedateerd: 10.10.1956.

LXLIII
M: Werkschrift bl. 16r; gedateerd: 13.10.1956.

LXLIV
M: Werkschrift bl. 16r; gedateerd: 14.10.1956.
'La perduta gente': 'de verloren mensen'. (Dante, *La divina commedia. Inferno* III.3.)

LXLV
M: Werkschrift bl. 16r; gedateerd: 25.11.1956.
Bloem schrapte dit aforisme, maar maakte later de schrapping weer ongedaan.

LXLVI
M: Werkschrift bl. 16r; gedateerd: 25.11.1956.
Bloem schrapte dit aforisme, maar maakte later de schrapping weer ongedaan.

LXLVII
M: Werkschrift bl. 16r; gedateerd: Ommen 25.6.1960.
VARIANT
1. Geen [...] waard. < Het leven is de dood niet waard.

LXLVIII
M: Werkschrift bl. 16r; gedateerd: K[alenberg] juni 1960.

LXLIX
M: Werkschrift bl. 16r; gedateerd: Kalenberg 8.7.1960.

C
M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: 11.7.1960.

CI
M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: 11.7.1960.

CII
M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: 11.7.1960.
VARIANT
1. Ook z.g. onsterfelijke meesterwerken < Ook meesterwerken

CIII
M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: 15.7.1960.
VARIANT
1. ergerlijker < erger

CIV
M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: 23.7.1960.

CV
M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: 28.7.1960.

CVI
M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: 28.7.1960.
VARIANT
1. zijn < komen
‘L'exactitude est la politesse des rois’: uitspraak van Louis XVIII (Vgl. Jacques Lafitte,*Souvenirs* dl. 1, p. 150.)

CVII
M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: 18.9.1960.

CVIII
M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: 30.11.1960.
Deze variante lezing van nr. CVII heeft Bloem niet opnieuw voluit geschreven. Op 30 november nummerde hij het laatste gedeelte van CVII en noteerde in de marge: ‘Ook 3 2 1.’

CIX
M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: 29.9.1960.

CX
M: Werkschrift bl. 17r en 16v; gedateerd: 15.10.1960/K[alenberg] 2.11.61.
De eerste zin dateert uit 1960, de rest werd in 1961, met een verwijsteken, op de tegenoverliggende linkerpagina toegevoegd.
CORRECTIES
1. vulgair/vulgair vulgair
2. volmaaktste/volmaakste

CXI
M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: 23.10.1960.
VARIANT
1. eigenlijk een vorm van oneerlijkheid. < au fond iets verwerpelijks.

CXII
M: Werkschrift bl. 17r; gedateerd: Ommen 7.2.1961.

VARIANT
1. De meest sympathieke menschen [...] zijn < Het beste soort menschen [...] is

CXIII
M: Werkschrift bl. 18r; gedateerd: K[alenberg] 18.4.1961.

CXIV
M: Werkschrift bl. 18r; gedateerd: K[alenberg] 22.4.1961.

CXV
M: Werkschrift bl. 18r; gedateerd: K[alenberg] 22.4.1961.
Vgl. nr. XLVI.

CXVI
M: Werkschrift bl. 18r; gedateerd: K[alenberg] 22.4.1961.

CXVII
M: Werkschrift bl. 18r; gedateerd: A[msterdam] 28.4.1961.

CXVIII
M: Werkschrift bl. 18r; gedateerd: K[alenberg] 29.4.1961.

CXIX
M: Werkschrift bl. 18r; gedateerd: K[alenberg] 29.4.1961.
VARIANT
1. dikwijls < meestal

CXX
M: Werkschrift bl. 18r; gedateerd: K[alenberg] 25.10.1961.

VARIANT
1. met < aan

CXXI
M: Werkschrift bl. 18r; gedateerd: K[alenberg] 2.11.1961.
Bloem voegde tussen haakjes de aantekening toe: ‘hoort bij “Democratie” enz.’
Vgl. nr. CXV.

CXXII
M: Werkschrift bl. 18r; gedateerd: K[alenberg] 15.1.1962.

CXXIII
M: Werkschrift bl. 18r; gedateerd: K[alenberg] 25.1.1962.
VARIANT
1. zal zien < heeft gezien

CXXIV
M: Werkschrift bl. 19r; gedateerd: K[alenberg] 10.2.1962.

CXXV
M: Werkschrift bl. 19r; gedateerd: K[alenberg] 12.2.1962.

CXXVI
M: Werkschrift bl. 19r; gedateerd: K[alenberg] 18.2.1962.

CXXVII
M: Werkschrift bl. 19r; gedateerd: A[msterdam] 25.2.1962.

CXXVIII
M: Werkschrift bl. 19r; gedateerd: K[alenberg] 26.2.1962.

CORRECTIE
1. essentieel/essentiëel
VARIANT
2. ofschoon < hoewel

CXXIX
M: Werkschrift bl. 19r-18v; gedateerd: B[ergen] 17.4.1962/K[alenberg] 4.11.1962.
Aanvankelijk eindigde dit aforisme met 'Ouida in.' In november 1962 veranderde Bloem de punt in een komma en voegde hij het tweede gedeelte van de zin en de verwijzing naar Chesterton en Douglas toe.
De roman *Eline Vere* verscheen in maart 1889; Louis Couperus was toen vijfentwintig jaar. Ouida was het pseudoniem van de Engelse schrijfster Marie Louise de la Ramée (1839-1908). Zij werd zeer bekend met haar romantische romans die in de hoge kringen speelden. Couperus las die romans toen hij vijftien was en heeft later verschillende malen getuigd van zijn grote bewondering voor Ouida. Norman Douglas schreef met respect en bewondering over haar in zijn essay 'Viareggio, May', opgenomen in de bundel *Alone* (London, 1921). Chesterton noemde haar in zijn boek *The Victorian age in literature* (London, Williams and Norgate, [1913]. p. 116-118). Vgl.*Het onzegbare geheim,* p. 882-884.

CXXX
M: Werkschrift bl. 19r; gedateerd: K[alenberg] 9.5.1962.

CXXXI
M: Werkschrift bl. 19r; gedateerd: K[alenberg] 26.5.1962.

CXXXII
M: Werkschrift bl. 19r; gedateerd: K[alenberg] 4.11.1962.
Het eerste citaat is ontleend aan: Racine,*Phèdre*I,1,36; het tweede aan: Shakespeare,*Othello*III,3,456. (Vgl. *Het onzegbare geheim,* p. 765, 869.)

CXXXIII
M: Werkschrift bl. 20r; gedateerd: K[alenberg] 3.12.1962.

CXXXIV
M: Werkschrift bl. 20r; gedateerd: K[alenberg] 3.12.1962.
CORRECTIE
1. Hofmannsthal/Hofmannstal.
De titel(?) ‘Four major poets emerged’ niet teruggevonden; misschien was het de titel van een bloemlezing of van een artikel.

CXXXV
M: Werkschrift bl. 20r; gedateerd: K[alenberg] 3.12.1962.
Waarschijnlijk bedoelt Bloem: William Shakespeare,*Poems.*London, Nonesuch Press, 1953. The New Nonesuch Shakespeare.

CXXXVI
M: Werkschrift 20r; gedateerd: K[alenberg] 3.12.1962.

CXXXVII
M: Werkschrift 20r-21r; gedateerd: K[alenberg] 4.12.1962.

CXXXVIII
M: Werkschrift 21r; gedateerd: K[alenberg] 7.12.1962.

CXXXIX
M: Werkschrift 21r; gedateerd: K[alenberg] 7.12.1962.

CXL
M: Werkschrift 21r; gedateerd: K[alenberg] 10.12.1962.

Register